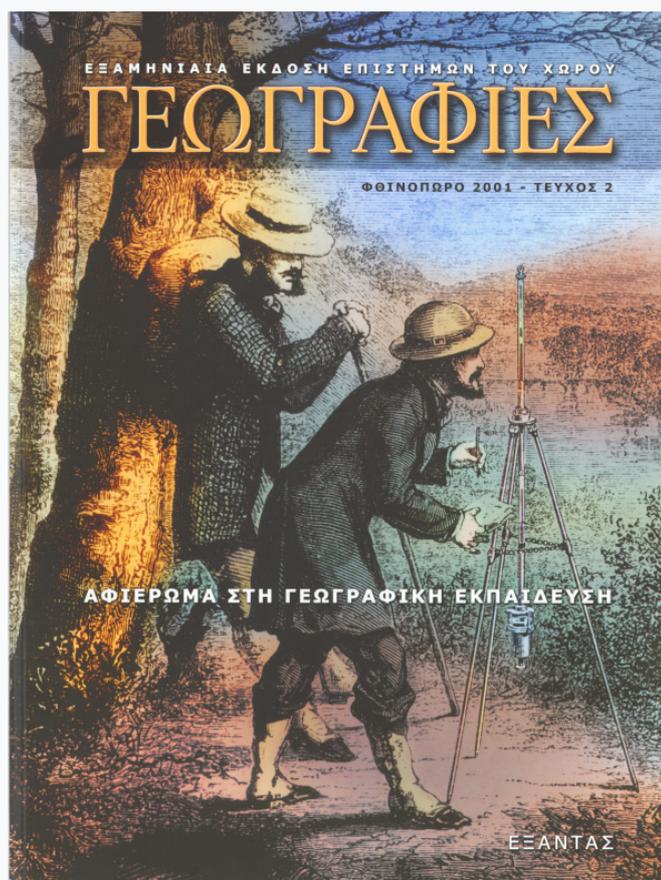

Γεωγραφίες

Αρ. 2 (2001)

Γεωγραφίες, Τεύχος 2, 2001

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

-

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ
ΣΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ:
ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΗ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σκορδίλη Σοφία*

Χωρίς αμφιβολία η παγκοσμιοποίηση συνιστά τη λέξη-έμβλημα της εποχής μας. Εκφάνσεις της παγκοσμιοποίησης είναι πλέον φανερές στην καθημερινή ζωή, την οικονομία, την πολιτική, τον πολιτισμό. Ο όρος δηλώνει κάτι ταυτόχρονα οικείο και ασύλληπτο, δύσκολα αναγνωρίσιμο, το οποίο όμως αλλάζει εκ βάθρων την καθημερινότητα και επιβάλλει τις δικές του ερωτήσεις και απαντήσεις (Beck 1999). Η διερεύνηση της έννοιας και των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης αποτελεί κεντρικό σημείο της συζήτησης που διεξάγεται αυτή την περίοδο στις Κοινωνικές Επιστήμες. Στα πλαίσια αυτά επανεκτιμάται η χρησιμότητά τους καθώς και η αξία των μεθόδων και πρακτικών που εφαρμόζουν. Απ' αυτή τη δοκιμασία δεν έχει ξεφύγει και η Οικονομική Γεωγραφία.

Σκοπός του σχολίου είναι να δείξει ότι η έντονη θεωρητική συζήτηση που διεξάγεται στα πλαίσια της Οικονομικής Γεωγραφίας την τελευταία δεκαετία την έχει αναδείξει σε μια από τις καλύτερες οπτικές γωνίες για τη μελέτη του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης.

Οι δυο πρώτες ενότητες σχολιάζουν τις εγγενείς αδυναμίες γεωγραφικών προσεγγίσεων της παγκοσμιοποίησης και τα ισχυρά σημεία της γεωγραφικής οπτικής. Τέλος, η τρίτη ενότητα, παρουσιάζει τα εμφανή και καθοριστικά «δάνεια» της Οικονομικής Γεωγραφίας σε άλλες περιοχές των κοινωνικών επιστημών. Μεταξύ άλλων σημαντικών εκδόσεων που έχουν κυκλοφορήσει πρόσφατα στην ελληνική αγορά στη θεματική της παγκοσμιοποίησης επιλέχθηκε ο σχολιασμός του πρόσφατου βιβλίου του πολιτικού φιλοσόφου J. Gray. Θεωρείται αυτονόητο ότι δεν πρόκειται για βιβλιοκριτική παρουσίαση αλλά για μια επιλεκτική ανάλυση που σκοπό έχει να τεκμηριώσει τον αναβαθμισμένο ρόλο της Οικονομικής Γεωγραφίας στο χώρο των Κοινωνικών Επιστημών.

1. Ένας ομοιογενής κόσμος χωρίς τόπους;

Κάποιοι βιάστηκαν να υποστηρίξουν ότι η παγκοσμιοποίηση οδηγεί στην απαξίωση της Γεωγραφίας.

* Οικονομολόγος, Διδάκτωρ Οικονομικής Γεωγραφίας, διδάσκουσα 407/80, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Μεταξύ άλλων, ήδη από το 1970 ο Alvin Toffler είχε προβλέψει το «θάνατο της Γεωγραφίας». Αρκετά αργότερα, το 1987, ο Κοινωνιολόγος Manuel Castells υποστήριξε ότι ο «χώρος των τόπων», ο χώρος με την παραδοσιακή αντίληψη που ίσχυσε για όλο τον 20ό αιώνα, έχει εκποτιστεί από τον αποχωρικοποιημένο «χώρο των ροών». Ενώ στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο γεωγράφος Richard O'Brien, προφανώς επηρεασμένος από τον απόηχο της έκδοσης του πολυσυζητημένου (και αμφιλεγόμενου) βιβλίου του Francis Fukuyama περί τέλους της Ιστορίας, υποστήριξε ότι έχει έλθει και το «τέλος της Γεωγραφίας».

Και οι τρεις συγγραφείς εδράζουν την κριτική τους στις επαναστατικές εφαρμογές των νέων τεχνολογιών μεταφορών και επικοινωνιών και τη φιλελευθεροποίηση των αγορών. Υποστηρίζουν ότι οι γρήγορες, πυκνές και απρόσκοπτες ροές ανθρώπων, προϊόντων και πληροφοριών, από το ένα μέρος του κόσμου στο άλλο, οδηγούν στην ισοπέδωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των τόπων και παράγουν ομοιογενείς τόπους. Στο πλαίσιο αυτό ο τόπος χάνει τη βασική του ιδιότητα, ως πηγή διάκρισης και διαφοροποίησης, που αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία της Γεωγραφίας. Για να θυμηθούμε τα λόγια του πρωτοπόρου οικονομικού γεωγράφου August Losch (1906-1954), «αν όλα συνέβαιναν ταυτόχρονα δεν θα υπήρχε ανάπτυξη, αν όλα συνέβαιναν στον ίδιο τόπο δεν θα υπήρχε διαφοροποίηση» (στο Anderson 2000). Καταλήγουν λοιπόν ότι η συρρίκνωση και ομοιογενοποίηση του χώρου με τη σειρά της οδηγεί αναγκαστικά στη συρρίκνωση ή/και πλήρη αμφισβήτηση της Γεωγραφίας.

Ένα μέρος της συζήτησης που έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια της

παγκοσμιοποίησης ασπάζεται αυτές τις θέσεις και χαρακτηρίζεται από σαφή αγεωγραφική προσέγγιση. Σε μεγάλο βαθμό πρόκειται για κείμενα που εντάσσονται στην Οικονομική και τη Διοίκηση των Επιχειρήσεων. Άλλωστε μια τέτοια προσέγγιση είναι απόλυτα συμβατή με τις αρχές των συμβατικών οικονομικών που εξακολουθούν να αναφέρονται στον αδιάστατο κόσμο της Οικονομικής Θεωρίας.

Η πλειοψηφία αυτών των κειμένων υιοθετεί τη θέση της υπερπαγκοσμιοποίησης. Οι θιασώτες της υποστηρίζουν με ευκολία ότι έχει ήδη διαμορφωθεί μια παγκόσμια οικονομία χωρίς σύνορα. Η πληροφορία, το κεφάλαιο και η καινοτομία διαχέονται σε όλο τον κόσμο με ιλιγγιώδη ταχύτητα, ενώ παγκόσμιες εταιρείες, χωρίς κράτος, εθνική ταυτότητα και χωροθετικούς περιορισμούς, παράγουν προϊόντα που απευθύνονται στην παγκόσμια αγορά (Ohmae 1990). Πρόκειται για μια ουτοπική άποψη για την παγκοσμιοποίηση, μια προσδοκία των εταιρειών για τη σημερινή ή μελλοντική κατάσταση, η οποία όμως έχει τύχει μεγάλης προβολής από τα ΜΜΕ.

Οι τολμηρές θέσεις που έχουν προβάλει κατά καιρούς οι εισηγητές της υπερπαγκοσμιοποίησης έχουν γίνει, μία προς μία, αντικείμενο αυστηρής κριτικής από οικονομικούς γεωγράφους (βλ. Dicken 1998: 193-199). Η κριτική τους αναφέρεται στον πραγματικό κόσμο όπου ζούμε, υποστηρίζεται με εμπειρικά δεδομένα και εστιάζεται στην ανάδειξη της σημασίας του χώρου και της γεωγραφικής διαφοροποίησης.

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η κριτική στην αξιωματική θέση που υιοθετούν οι θιασώτες της υπερπαγκοσμιοποίησης περί αυτόματης διάχυσης των νέων τεχνολογιών. Η εικόνα που δίνουν πρόσφα-

τα στατιστικά στοιχεία είναι από μόνη της αποκαλυπτική. Οι πλούσιες χώρες, που συμμετέχουν με ποσοστό 15% στο συνολικό πληθυσμό του πλανήτη, συγκεντρώνουν το 90% των παγκόσμιων επενδύσεων στις νέες τεχνολογίες και το 80% των χρηστών του Internet. Εκτιμάται ότι δυο δισεκατομμύρια άνθρωποι κατοικούν στις χώρες «χαμηλού εισοδήματος», δηλαδή σε χώρες με μέσο ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα χαμηλότερο από 800 U.S.\$.. Στον πληθυσμό αυτό αναλογούν 35 τηλεφωνικές γραμμές και 5 προσωπικοί υπολογιστές ανά 1000 άτομα. Η αντίστοιχη αναλογία για τις ΗΠΑ είναι 650 τηλεφωνικές γραμμές και 540 προσωπικοί υπολογιστές. Σημειώνεται ότι η αξία ενός προσωπικού υπολογιστή στο Μπαγκλαντές αντιστοιχεί σε μέσους μισθούς οκτώ ετών (*The Economist*, 23/09/2000). Οι επαναστατικές τεχνολογικές εφαρμογές στα πεδία των μεταφορών και επικοινωνιών είναι όντως εντυπωσιακές, ωστόσο δεν μπορούν να ενισχύσουν αυτόματα τις συνθήκες παγκοσμιοποίησης αν δεν συνοδεύονται από αντίστοιχες αλλαγές στο ευρύτερο ρυθμιστικό περιβάλλον. Αν ο κόσμος συρρικνώνεται σε όρους απόστασης, δεν συρρικνώνεται ομοιόμορφα για όλους τους ανθρώπους και για όλους τους τόπους. Η επιφάνεια του χωροχρόνου είναι πλαστική. Άλλοι τόποι και άνθρωποι έχουν έρθει πιο κοντά, ενώ άλλοι παραμένουν απομονωμένοι. Η βελτίωση των μεταφορικών υποδομών τείνει να είναι συγκεντρωμένη γεωγραφικά. Οι μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις σίγουρα έχουν έλθει πιο κοντά, ενώ εκτεταμένες περιοχές της υπαίθρου και μικρές κωμοπόλεις απομακρύνονται. Από την άλλη πλευρά, δεν έχουν όλοι οι κάτοικοι του πλανήτη πρόσβαση στις λεωφόρους της πληροφορικής, ούτε

όλοι/ες έχουν τη δυνατότητα να πληρώνουν το αντίτιμο των αεροπορικών εισιτηρίων. Ένας σχολιαστής της παγκοσμιοποίησης αναφέρει ότι, αν «βρισκόμαστε ο ένας στην αυλή του άλλου», αυτό ισχύει γιατί μερικοί άνθρωποι ποτέ δεν άφησαν τη δική τους (Allen & Hamnett 1995).

2. Τα πλεονεκτήματα της οικονομικής γεωγραφικής οπτικής

Οι φανερές αδυναμίες των γεωγραφικών προσεγγίσεων έχουν περιθωριοποιήσει τις φωνές της αμφισβήτησης της Γεωγραφίας. Σε καμία φάση δεν μπόρεσαν να υπερκαλύψουν ένα ισχυρό ρεύμα σκέψης που υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση, από τη φύση της, είναι ένα γεωγραφικό φαινόμενο. Εξ ορισμού αναφέρεται σε διαδικασίες που εκδηλώνονται στο μεγαλύτερο μέρος ή και στο σύνολο του πλανήτη καθώς και στην αυξανόμενη αλληλεξάρτηση μεταξύ περιοχών. Ο τόπος και ο χώρος είναι αναπόσπαστα στοιχεία της παγκοσμιοποίησης που καθορίζουν την εσωτερική δυναμική και τις επιπτώσεις του φαινομένου. Είναι απορίας άξιο πώς μπορεί να μελετηθεί ο κατεξοχόν φορέας της παγκοσμιοποίησης, η πολυεθνική και υπερεθνική παραγωγή, αγνοώντας τη διάσταση του χώρου. Οι πολυεθνικές και διεθνικές εταιρείες είναι από τη φύση τους οικονομικές γεωγραφικές οντότητες. Ο ορισμός τους και ο λόγος ύπαρξής τους βασίζεται στην ιδέα της γεωγραφικής διαφοροποίησης (Barnes & Sheppard 2000).

Έχει γίνει πια φανερό ότι η συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση έχει να επωφεληθεί πολλαπλά από τη οικονομική γεωγραφική προσέγγιση του φαινομένου. Μια προσέγγιση επικεντρωμένη στις νέες μορφές άνισης χωρικής ανάπτυξης και ιδιαίτερα ευαίσθητη στα εγγενή χαρακτηριστικά των τόπων και τις μεταβαλλόμενες (οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές, θεσμικές) σχέσεις ανάμεσα σε διαφορετικές κλίμακες. Κυρίως μια προσέγγιση που έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει την παγκοσμιοποίηση ως ένα σύνθετο φαινόμενο.

Συχνά η παγκοσμιοποίηση ταυτίζεται με την αύξηση του διεθνούς εμπορίου, τη διεθνοποίηση των εταιρειών και την εκρηκτική εξάπλωση του διεθνούς χρηματιστηριακού τομέα. Όντως η διεθνής ανάπτυξη των αγορών είναι ένα βασικό συστατικό της παγκοσμιοποίησης. Ωστόσο η παγκοσμιοποίηση, πέρα από μια απλή οικονομίστικη λογική, είναι ένα σύνθετο φαινόμενο. Διαπερνά όλες τις όψεις της κοινωνικής ζωής, την πολιτική, την κοινωνική ζωή, τον πολιτισμό. Η Οικονομική Γεωγραφία ως η κατεξοχόν συνθετική κοινωνική επιστήμη προσφέρει μια από τις καλύτερες οπτικές γωνίες για την κατανόηση της δυναμικής της παγκοσμιοποίησης. Η συνθετική ικανότητα, η μελέτη των φαινομένων στην ολότητά τους και η κατανόηση των μεταξύ τους διασυνδέσεων και συναφειών αποτελεί βασικό διακριτικό γνώρισμα της Γεωγραφίας ήδη από την προσέγγιση της Περιφερειακής Γεωγραφίας, που αναπτύχθηκε την περίοδο του μεσοπολέμου. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό της Γεωγραφίας εκείνης της περιόδου ήταν η επικέντρωση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των τόπων, στη γεωγραφική διαφοροποίηση. Είναι γεγονός ότι σε μεταγενέστερες φάσεις εξέλιξης του κλάδου, κυρίως στα πλαίσια της προσέγγισης της Πολιτικής Οικονομίας, το δεύτερο χαρακτηριστικό ατόνησε. Η Οικονομική Γεωγραφία

σε μεγάλο βαθμό αποστερήθηκε το χωρικό της περιεχόμενο και έστρεψε το βλέμμα στη μελέτη κοινωνικών διαδικασιών (Massey 1990).

Σχετικά πρόσφατα, στα πλαίσια της συζήτησης για την παγκοσμιοποίηση, παρουσιάζεται ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον της Οικονομικής Γεωγραφίας για τον τόπο και το χώρο μέσα από τη μελέτη της αλληλεπίδρασης του τοπικού με το παγκόσμιο. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η παγκοσμιοποίηση δεν είναι μια εξωγενής δύναμη που εφαρμόζεται σε τόπους παθητικούς υποδοχείς. Δεν υφίσταται μια μονομερής σχέση ανάμεσα σε παγκόσμιες ροές και τοπικά παγιωμένα χαρακτηριστικά. Υπάρχει μια διαλεκτική σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο παγκόσμιο και το τοπικό. Μια σχέση που εκδηλώνεται με πολλαπλές και ασύμμετρες αλληλεξαρτήσεις ανάμεσα στους τόπους και ευρύτερα πεδία δράσης και επιρροής. Οι εκάστοτε απειλές και ευκαιρίες προκύπτουν από τις επιδράσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και των πολιτικών και πολιτιστικών ροών που την ορίζουν με τα εγγενή τοπικά χαρακτηριστικά. Από αυτή την αλληλεπίδραση προκύπτουν κατά περίπτωση διαφοροποιημένες δυνατότητες, απειλές ή ευκαιρίες (Amin & Thrift 1997).

Ο Storper εκτιμά ότι η οικονομική ανάπτυξη εξαρτάται άμεσα από στοιχεία που είναι χωρικά εντοπιζόμενα. Αυτά τα στοιχεία μπορεί να είναι χωρικά εντοπισμένοι πόροι (πρώτες ύλες, ειδικευμένη εργασία, υποδομή) καθώς και, περισσότερο σημαντικά, πλεονεκτήματα που προκύπτουν από αλληλεξαρτήσεις μεταξύ χωρικά εντοπισμένων φορέων και κοινωνικών υποκειμένων. Οι εμπορεύσιμες αλληλεξαρτήσεις εντοπίζονται στη μείωση του κόστους συναλλαγής λόγω της χω-

ρικής γειννίασης. Οι μη εμπορεύσιμες είναι λιγότερο χειροπιαστά πλεονεκτήματα που προκύπτουν από τη χωρική συγκέντρωση και αποτελούν περιζήτητα χαρακτηριστικά στο σύγχρονο καπιταλισμό ακριβώς επειδή δεν είναι τυποποιημένα. Περιλαμβάνουν χαρακτηριστικά της τοπικής αγοράς εργασίας, άρρητες συμβάσεις και σχέσεις συνεργασίας, διάχυση μη κωδικοποιημένης γνώσης, ανάπτυξη κοινών κανόνων και συστήματος αξιών (Storper 1997).

Η συζήτηση γύρω από την αλληλεπίδραση του τοπικού με το παγκόσμιο έχει δώσει νέα πνοή και δυναμική στο πεδίο και έχει συμβάλει σημαντικά στη διαμόρφωση της «Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας». Έχει αναδείξει τον τόπο ως ένα συστατικό στοιχείο της παγκόσμιας Πολιτικής Οικονομίας και έχει διατυπώσει μια πειστική απάντηση σε όσους υποστηρίζουν ότι η οικονομική δραστηριότητα αποχωρικοποιείται. Οι θέσεις περί υπερκινήτικου κεφαλαίου και εξάλειψης των χωροθετικών περιορισμών της παραγωγής δεν είναι ρεαλιστικές. Κάθε συστατικό στοιχείο μιας παραγωγικής αλυσίδας εξακολουθεί να είναι ριζωμένο σε συγκεκριμένο τόπο. Πόσο βαθιές ρίζες αναπτύσσει εξαρτάται από το ύψος του βυθισμένου κόστους,¹ που αποτελεί έναν σημαντικό φυσικό περιορισμό, αλλά και από το βαθμό ενσωμάτωσής του στο κοινωνικό, οικονομικό και θεσμικό πλαίσιο που το περιβάλλει. Η αξιοποίηση εμπορεύσιμων και μη εμπορεύσιμων αλληλεξαρτήσεων ενεργοποιεί θετικές εξωτερικές οικονομίες που προσφέρει στην επιχείρηση ο συγκεκριμέ-

νος τόπος εγκατάστασης. Οικονομίες που δεν έχει τη δυνατότητα η επιχείρηση να οικειοποιηθεί και να ενσωματώσει στην εσωτερική της οργάνωση.

3. Η αναπόφευκτη παρουσία της Οικονομικής Γεωγραφίας

Η διατύπωση των παραπάνω θέσεων έχει επωφεληθεί από έννοιες που διαμορφώνονται αυτή την περίοδο και αναπτύσσονται παράλληλα σε συγγενείς περιοχές των κοινωνικών επιστημών, όπως η Θεσμική και Κοινωνική Οικονομική, τα Οικονομικά της Γνώσης και της Καινοτομίας. Στόχος αυτών των προσεγγίσεων είναι η επαναδιατύπωση και ο εμπλουτισμός της έννοιας του «οικονομικού» ώστε να περιλάβει κοινωνικές και θεσμικές όψεις και σχέσεις από τις οποίες εξαρτάται και διαμορφώνεται η οικονομική δραστηριότητα. Είναι φανερό ότι αυτές οι προσεγγίσεις είναι πολύ πιο κοντά στην Οικονομική Γεωγραφία από τις άκαμπτες και περιοριστικές υποθέσεις των παραδοσιακών Οικονομικών. Επιπλέον κεντρικές έννοιες των «Νέων Οικονομικών» όπως η διαδικασία εκμάθησης και καινοτομίας, η δημιουργία δικτύων και η εξελικτική αλλαγή βάσει τροχιάς έχουν σαφέστατα χωρικό περιεχόμενο.

Οι εξελίξεις αυτές έχουν οδηγήσει στην αναπόφευκτη παρουσία της γεωγραφικής οπτικής ακόμη και σε κείμενα που έχουν γραφτεί για άλλο σκοπό και εντάσσονται σε άλλες περιοχές των κοινωνικών επιστημών. Η προσέγγιση αυτή άλλοτε γίνεται σκόπιμα άλλοτε προκύπτει στην πορεία. Τουλάχιστον αυτό συνέβη στον παγκόσμιας ακτινοβολίας οικονομολόγο του MIT Paul

Krugman, ο οποίος μόλις το 1991 δήλωσε: «Συνειδητοποίησα ότι ξόδεψα όλη την επαγγελματική μου ζωή σκεπτόμενος και γράφοντας Οικονομική Γεωγραφία χωρίς να το γνωρίζω». Αρκετοί οικονομικοί γεωγράφοι συμπληρώνουν πικρόχολα ότι δεν το γνώριζε γιατί δεν έγραφε Οικονομική Γεωγραφία (Martin & Sunley 1996), ωστόσο η προσπάθεια του εισηγητή των Γεωγραφικών Οικονομικών να εντάξει τη διάσταση του χώρου στην αδιάστατη Οικονομική Θεωρία του Εμπορίου και της Ανάπτυξης δείχνει ξεκάθαρα τον αναβαθμισμένο ρόλο της Γεωγραφίας στον καταμερισμό των κοινωνικών επιστημών.

Πέρα από τα Γεωγραφικά Οικονομικά, που αποτελούν ένα πεδίο διαμάχης και αντεγκλήσεων για τους οικονομικούς γεωγράφους, δεν λείπουν και τα παραδείγματα υιοθέτησης των αρχών της «Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας» από άλλες κοινωνικές επιστήμες. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το πρόσφατο βιβλίο του Gray. Σημειώνεται ότι το βιβλίο έχει γίνει δεκτό με πολύ θετικά σχόλια από τη βιβλιοκριτική και έχει κάνει μεγάλο αριθμό εκδόσεων σε μια σειρά χώρες. Η ελληνική έκδοση, σε πολύ καλή μετάφραση από τον Θ. Χατζόπουλο, υποστηρίζεται από εκτεταμένη εμπειριστατωμένη εισαγωγή της Α. Λυμπεράκη.

Κεντρικό αντικείμενο του βιβλίου είναι η μελέτη των επιπτώσεων της εγκαθίδρυσης ενιαίας παγκόσμιας ελεύθερης αγοράς. Κατά τον συγγραφέα, η δημιουργία της, αν και αποτελεί πρωταρχικό στόχο υπερεθνικών οργανισμών με την καθοδήγηση των ΗΠΑ, αποτελεί μια ουτοπία. Ωστόσο είναι κατηγορηματικός ότι η πορεία επιδίωξης της παγκόσμιας αγοράς που διανύουμε χαρακτηρίζεται από κοινωνική αποδιάρθρωση και πολιτική και

1. Κόστη που εξακολουθούν να υφίστανται για την επιχείρηση ακόμη και αν διακόψει μια δραστηριότητα, π.χ. οι δαπάνες φύλαξης των κτηρίων (Dickens 1998).

οικονομική αστάθεια σε ευρεία κλίμακα. Επιπλέον καταλήγει στην απαισιόδοξη πρόβλεψη ότι, εφόσον οι δυνάμεις της αγοράς εξακολουθήσουν να μην υπόκεινται σε κανέναν περιορισμό ή ρύθμιση, υπονομεύεται η δημοκρατία και τίθεται σε κίνδυνο η παγκόσμια ειρήνη.

Ο John Gray, εξέχων σύμβουλος της κ. Θάτσερ που εξελίχτηκε σε πολέμιο του νεοφιλελευθερισμού, είναι καθηγητής της Ευρωπαϊκής Σκέψης στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του London School of Economics. Στο εικονικό βιβλιοπωλείο amazon.com το βιβλίο έχει ταξινομηθεί στο λήμμα «Επιχειρήσεις και Χρηματοοικονομικά». Ταξινόμηση που σίγουρα το αδικεί, αφού χαρακτηρίζεται από διεπιστημονική προσέγγιση που υιοθετεί στοιχεία και μεθόδους από τη Πολιτική Φιλοσοφία, την Πολιτική Οικονομία, την Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία και την Οικονομική Γεωγραφία. Η διεπιστημονική προσέγγιση αποτελεί μια από τις αρετές του βιβλίου. Δεν πρόκειται για αποσπασματική και ευκαιριακή παράθεση απόψεων και στοιχείων, αλλά οι επιμέρους θέσεις αλληλοσυμπληρώνονται και εντάσσονται οργανικά σε έναν ενιαίο και ευδιάκριτο άξονα σκέψης.

Η ανάλυση αναφέρεται στο συγκεκριμένο κόσμο όπου ζούμε. Σχολιάζονται τα πρόσφατα πειράματα εφαρμογής της ελεύθερης αγοράς στη Βρετανία, τη Νέα Ζηλανδία και το Μεξικό, καθώς και η θέση των ΗΠΑ, της Ρωσίας και επιλεγμένων οικονομιών της Απω Ανατολής στις παγκόσμιες αγορές.

Σημειώνει ότι μια μεταρρύθμιση της παγκόσμιας οικονομίας είναι αναγκαίο να αποδέχεται την ποικιλία των πολιτισμών, των καθεστώτων και των οικονομιών της αγοράς ως «αδήριτη πραγματικότητα».

Αναφέρεται σε έναν κόσμο που (εξακολουθεί να) αποτελείται από κράτη και περιφέρειες με ιδιαίτερα πολιτικά συστήματα, πολυσχιδείς οικονομικές δραστηριότητες, ποικίλες παραδόσεις και θεσμούς. Αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στα χαρακτηριστικά των εθνικών αγορών εργασίας που έχουν προκύψει από ιδιαίτερες διαδρομές. Στις εθνικές επιχειρηματικές κουλτούρες, αντιπαραβάλλοντας την αμερικανική (προτεραιότητα στο κέρδος) με τη ιαπωνική (ενδιαφέρον για διατήρηση της απασχόλησης) και τη γερμανική (ταυτόχρονη ικανοποίηση συμφερόντων ισχυρών κοινωνικών εταίρων). Στην επίδραση που έχουν οι σχέσεις εμπιστοσύνης (περιορισμός εντός της οικογένειας στην Κίνα, επέκταση πέρα από την οικογένεια στην Ιαπωνία) στις αγορές σε διαφορετικές κοινωνίες. Αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στη χωρική επέκταση των πολυεθνικών επιχειρήσεων καταρρίπτοντας με πειστικά επιχειρήματα τη θέση περί υπερκινητικού κεφαλαίου.

Είναι φανερό ότι η Οικονομική Γεωγραφία δεν αποτελεί το απαραίτητο υπόβαθρο που ζωντανεύει την ανάλυση με χρώμα και εικόνες από μακρινούς, συχνά εξωτικούς τόπους, αλλά αποτελεί το κλειδί για την κατανόηση της πορείας και των αλλαγών. Άλλωστε ο Gray επισημαίνει ότι οι υποστηρικτές της παγκόσμιας ελεύθερης αγοράς, εκκινούν από τη λανθασμένη υπόθεση ότι ο οικονομικός εκσυγχρονισμός μπορεί να αποκτήσει παντού το ίδιο νόημα. Θεωρούν ότι είναι δυνατή η ακάθεκτη προέλαση ενός ενιαίου τύπου δυτικού καπιταλισμού σε αλληλένδετες οικονομίες αγοράς, αντίγραφο της αμερικανικής αγοράς, σε όλο τον κόσμο. Ο ίδιος ξεπερνά αυτή την παγίδα δίνοντας έμφαση στον τοπικό και ιδιόμορφο χαρα-

κτήρα των επιμέρους οικονομιών. Εκτιμά ότι ο οικονομικός εκσυγχρονισμός δεν αντιγράφει το αμερικανικό μοντέλο ελεύθερης αγοράς, αλλά παράγει γηγενείς μορφές καπιταλισμού που έχουν ελάχιστη σχέση με τα δυτικά πρότυπα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allen, J., Hamnett, C. (1995), «Uneven Worlds», στο J. Allen, C. Hamnett (eds.), *A Shrinking World?*, Oxford: Oxford University Press in association with the Open University, 233-254.
- Amin, A., Thrift, N. (1997), «Globalisation, Socio-Economics, Territoriality», στο R. Lee, J. Wills (eds.), *Geographies of Economies*, London: Arnold, 147-157.
- Anderson, A. (2000), «Paradox in the Periphery: An Entrepreneurial Reconstruction?», *Entrepreneurship and Regional Development*, 12: 91-109.
- Barnes, T., Sheppard, E. (2000), «Introduction: The Art of Economic Geography», στο T. Barnes, E. Sheppard (eds.), *A Companion to Economic Geography*, London: Blackwell, 1-8.
- Beck, U. (1999), *Τι είναι παγκοσμιοποίηση?*, Αθήνα: Καστανιώτης, προλεγόμενα Ν. Κοτζιάς (πρώτη έκδοση στα γερμανικά 1997).
- Dicken, P. (1998), *Global Shift: Transforming the World Economy*, London: PCP.
- The Economist* (23/09/2000), «A Survey of the New Economy», supplement.
- Gray, J. (1999), *Απατηλή αγγελία: Οι ανταπότες του Παγκόσμιου Καπιταλισμού*, Αθήνα: Πόλις, εισαγωγή Α. Λυμπερόκη (πρώτη έκδοση στα αγγλικά 1998).
- Massey, D. (1990), «New Directions in Space», στο D. Gregory, J. Urry (eds.), *Social Relations and Spatial Structures*, London: Macmillan.
- Martin, R., Sunley, P. (1996), «Paul Krugman's Geographical Economics and Its Implications for Regional Development», *Economic Geography*, 72: 259-292.
- Ohmae, K. (1990), *The Borderless World: Power and Strategy in the Global Marketplace*, London: Harper Collins Publishers.
- Storper, M. (1997), «Territories, Flows and Hierarchies in the Global Economy», στο K. Cox (ed.), *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local*, New York: Guilford Press, 19-44.

ΣΥΝΕΔΡΙΟ «Η ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ 1949 ΕΩΣ ΤΟ 1974»

ΒΟΛΟΣ, 3-4 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1999

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ:

Εταιρεία Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Κική Καυκούλα*

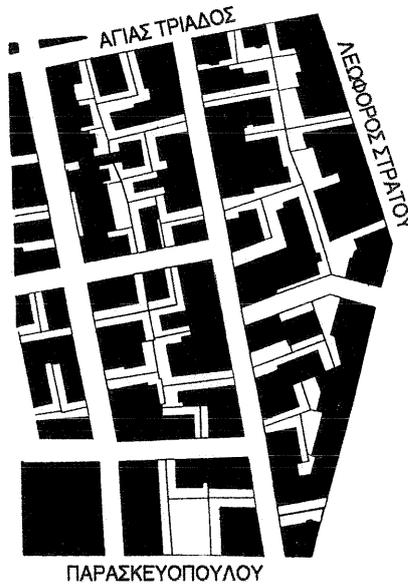
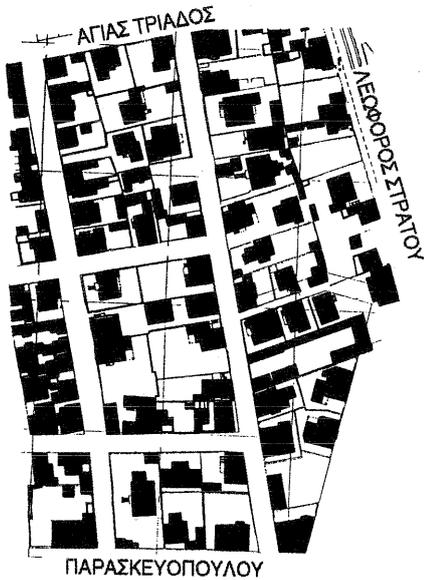
Το συνέδριο προσέφερε μια καλή ευκαιρία για να αναγνωριστούν, να προσδιοριστούν και να εκτιμηθούν όψεις της νεοελληνικής πολεοδομικής πραγματικότητας κατά το χρονικό διάστημα ανάμεσα στο τέλος του εμφυλίου πολέμου και το τέλος της χούντας. Και μόνο ο καθορισμός των ορίων της περιόδου υπαινίσσεται πολλά για τις ισχυρές εξαρτήσεις της πολεοδομίας από την πολιτική· άλλωστε η σύνδεση αυτή έχει γίνει κατ' επανάληψιν από κριτικούς της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, οι οποίοι επιπλέον ελεεινολογούν τη μεταπολεμική εξέλιξη των αστικών μας κέντρων. Το συνέδριο επιβεβαίωσε αυτή την τοποθέτηση, εμβαθύνοντας στην κατανόηση της διαδικασίας των αλλαγών στο κρίσιμο αυτό τέταρτο του αιώνα.

Ως χώρος του συνεδρίου επιλέχθηκε ο Βόλος, μια πόλη αντιπροσωπευτική της μεταπολεμικής ιδεολογίας της αστικής ανάπτυξης, αφού ανοικοδομήθηκε ραγδαία μετά το σεισμό του 1956. Η συνάντησή ωστόσο φιλοξενήθηκε σε κτήριο

που αποτελεί ζωντανό παράδειγμα για τον «άλλο δρόμο» στο χειρισμό του χώρου της πόλης: ήταν μια πολύ ευχάριστη εμπειρία οι συνεδρίες σε πρώην βιομηχανικό κτίσμα, το οποίο έχει αποκατασταθεί και μετατραπεί για να στεγάσει το Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας.

Μεγάλο τμήμα των εργασιών αφιερώθηκε, όπως θα ανέμενε κανείς, στις αποκλίνουσες διαδρομές της πολεοδομικής θεωρίας και πρακτικής στην Ελλάδα, και κυρίως στο πρώτο από τα δύο. Οι ομιλητές αναφέρθηκαν επανειλημμένα στις απόπειρες να συγκροτηθεί η θεωρητική και οργανωτική βάση της πολεοδομίας, σε μια εν γένει «διαμορφωτική» περίοδο για το αντικείμενο στην Ευρώπη. Όπως και σε άλλες χώρες, για τη συγκρότηση αυτής της επιστημονικής περιοχής υπήρξαν συνεισφορές από πολλές κατευθύνσεις, δηλαδή την αρχιτεκτονική παιδεία, την εκπόνηση ρυθμιστικών σχεδίων, τη σύσταση κρατικών μηχανισμών σχεδιασμού και ελέγχου κ.ά. Ωστόσο, σε πλήρη αντίθεση με τις εξελίξεις στην Ευρώπη αλλά σε

* Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμoέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ.

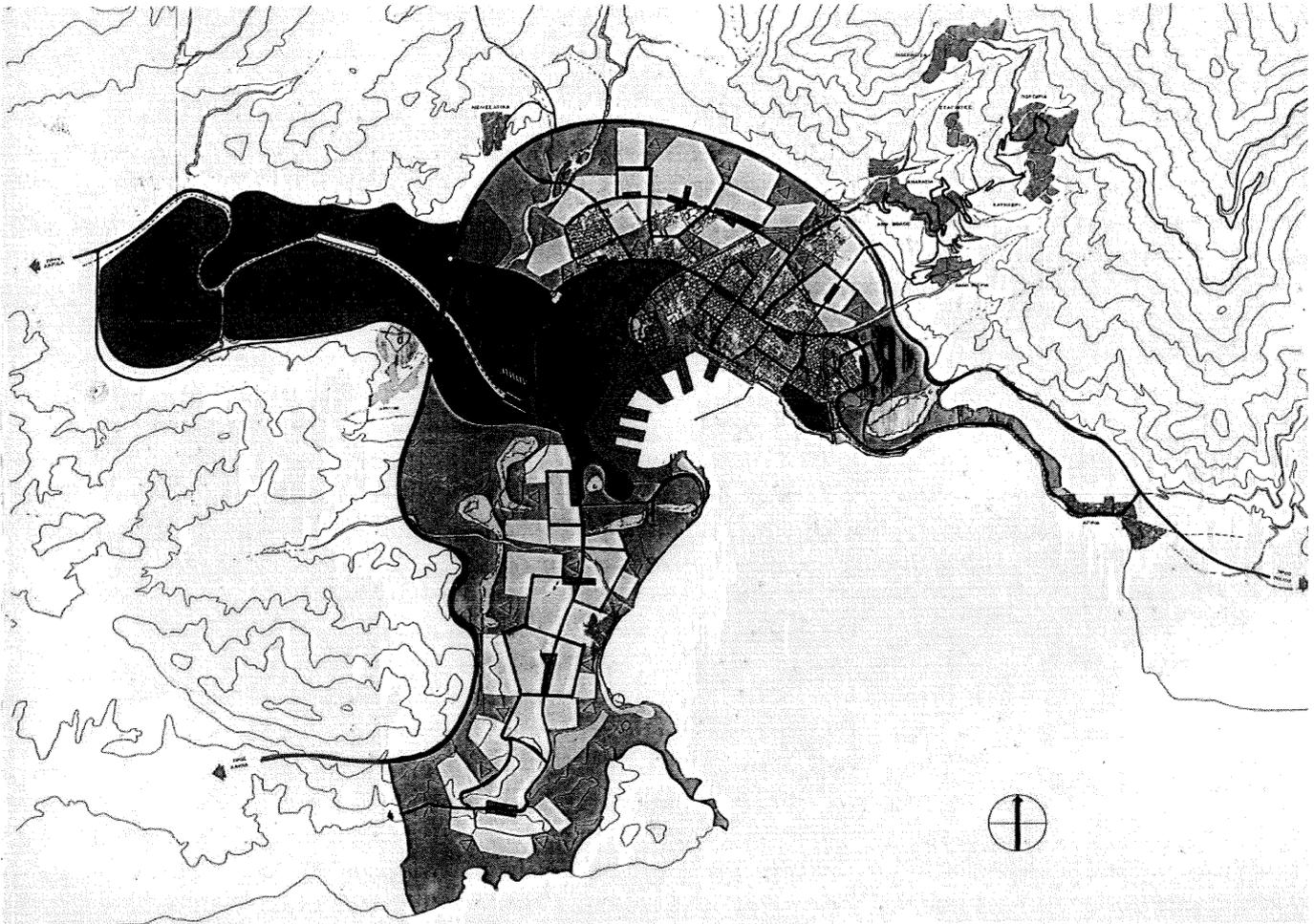
Οι αλλαγές στον αστικό χώρο της Θεσσαλονίκης στην περίοδο που εξετάζεται:
 α. Τοπογραφικό διάγραμμα τμήματος της περιοχής κατοικίας μικροαστικών και μεσοαστικών στρωμάτων, που εκτεινόταν ανατολικά του ιστορικού κέντρου, στη δεκαετία του 1950.
 β. Η ίδια έκταση σήμερα, με οικοδομές που χτίστηκαν ως επί το πλείστον μέχρι το 1970.
 γ. Παλαιότερη κατοικία από τις ελάχιστες διασωζόμενες στην ευρύτερη περιοχή.
 δ. Σημερινή όψη του δρόμου.

αρμογία με τις πολλαπλές συνιστώσες του ελληνικού μεταπολεμικού αδιεξόδου, ο επιστημονικός λόγος για την πολεοδομία παρέμεινε μετέωρος και αναποτελεσματικός.

Ειδικότερα εξετάστηκαν: οι σπουδές της πολεοδομίας στις δεκαετίες του '50 και του '60, οι οποίες ανταποκρίνονταν στο ευρύτερο αίτημα για χωρικό προγραμματισμό, διατυπωμένο στα αρχιτεκτονικά συνέδρια, στον τεχνικό τύπο κ.α. (Γ. Σαρηγιάννης): το πολλά υποσχόμενο Υφυπουργείο Ανοικοδομήσεως,

αμέσως μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, υπό τον Κ. Δοξιάδη, και η άδοξη κατάργησή του μετά τη λήξη του εμφυλίου, σε εποχή, κατά την έκφραση του Πουλαντζά, «έκτακτου καθεστώτος, κρίσης ηγεμονίας και ανάμειξης ξένων αποστολών» (Π. Δελλαδέτσιμας): ο ρόλος του Υπουργείου Συντονισμού (Π. Λουκάκης): η εξέλιξη της διάρθρωσης του Υπουργείου Δημοσίων Έργων (Α. Δρακάκη και Ε. Σταματίου): το αναπτυξιακό πλέγμα του ευρύτερου ελληνικού χώρου στη δεκαετία του 1960 (Ι. Τριανταφυλλίδης): τέλος, η πολεοδομία και η χωροταξία στη δεκαετία του 1960 (Ν. Παπαμίχος και Β. Χαστάογλου) και οι απαρχές της διαμόρφωσης των εννοιών αυτών πριν από τον πόλεμο (Ε. Καλαφάτη).

Οι αιτίες για το δυσανάλογα πενιχρό αποτέλεσμα ενός πρωτοφανούς πλούτου πολεοδομικών σχεδίων, κυρίως ρυθμιστικών, αναζητήθηκαν στα στοιχεία που συνιστούν την «ελληνική ιδιαιτερότητα», αν και ο όρος αυτός δεν βρίσκει σύμφωνους όλους τους ομιλητές. Στη μεταπολεμική Ευρώπη, με πλήρη λαϊκή στήριξη, τα πολεοδομικά εργαλεία της ανασυγκρότησης καθορίστηκαν από τις βασικές επιλογές του περιορισμού των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (φορολόγηση υπεραξίας, έλεγχος χρήσεων γης, απαλλοτρίωση) και της αυξημένης κρατικής παρεμβατικότητας (Π. Δελλαδέτσιμας). Αντίθετα, στην Ελλάδα η θεωρία της πολεοδομίας, ιδεολογικά προσδιορισμένη από τη δυτική πρακτική, αδυνατεί να αναγνωρίσει τα τοπικά δεδομένα (επενδεδυμένα συμφέροντα στη μικρή έγγεια ιδιοκτησία και περιθωριακή κρατική παρέμβαση), με αποτέλεσμα η ελληνική πόλη, παραμένοντας μετέωρη «μεταξύ θεωρίας και συγκυρίας», να καθορίζεται τελικά από

τη δεύτερη και «η ανάπτυξη του χώρου (να) πραγματοποιείται μέσα στα “κενά” των νόμων και έξω από τα σχέδια που συντάσσονται σε αφθονία» (Ντ. Βαΐου, Μ. Μαντουβάλου, Μ. Μαυρίδου). Η ανοικοδόμηση των ελληνικών αστικών κέντρων μετά τον πόλεμο ικανοποίησε, έτσι, έναν τριπλό στόχο: την αναθέρμανση της οικονομίας, την απόσπαση πολιτικής συναίνεσης για την πολιτική «ελίτ» και την παροχή κατοικίας με παντελή απουσία μηχανισμών κοινωνικής παροχής.

Οι παράγοντες οι οποίοι έμελλαν να διαμορφώσουν τα στοιχεία της πολιτικής που επικρατεί μέχρι σήμερα εντοπίζονται ήδη από τη δεκαετία του 1950 (Δ. Οικονόμου): είναι ο κατακερματισμός της έγγειας ιδιοκτησίας και η διασπορά της στο

σύνολο των κοινωνικών στρωμάτων (παράγοντας με μακροχρόνια ιστορία, αλλά με αυξανόμενη επίδραση, πολιτική, πολεοδομική και κοινωνική, στη συνέχεια): η πελατειακή δομή του πολιτικού συστήματος και οι αδυναμίες της διοίκησης, από τις οποίες κάποιες αντισταθμίστηκαν με «παροχές» της πολεοδομικής πολιτικής: πολιτισμικοί παράγοντες, όπως η δυσπιστία προς το κράτος και η ανοχή της παραβατικότητας (που εκδηλώνεται με την αυθαίρετη δόμηση): τέλος, δύο στοιχεία που χαρακτηρίζουν κυρίως τη μεταπολεμική περίοδο είναι η στενότητα πόρων και η απόφαση να στηριχτεί η οικοδομική δραστηριότητα αποκλειστικά στο μικρό κεφάλαιο (δηλ. χωρίς κρατική ενίσχυση), σε συνδυασμό με τη διόγκωση της ζήτησης

Δεν πρόκειται για σχέδιο Νέας Πόλης της μεταπολεμικής Αγγλίας: είναι το ρυθμιστικό του Βόλου, σύμφωνα με διπλωματική εργασία στην Έδρα Πολεοδομίας της Πολυτεχνικής Σχολής Θεσσαλονίκης, με καθηγητή τον Θανάση Αργυρόπουλο. Εκπονήθηκε πιθανότατα από τη φοιτήτρια Όλγα Ηλιάδου, το 1967. (Αρχείο του Τομέα Πολεοδομίας του Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ)

για κατοικίες, αποτέλεσμα της μαζικής αγροτικής εξόδου.

Οι πολεοδομικοί κανονισμοί αποτελούν τα κυριότερα τεχνικά εργαλεία που θα υλοποιήσουν την καινοφανή ελληνική προσέγγιση για την αστική ανάπτυξη. Ως αντικείμενα συγκριτικής μελέτης, πριν και μετά τον πόλεμο, αποδεικνύουν τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την ορθολογική διαχείριση του αστικού χώρου στην υπόθαλη της ιδιωτικής κερδοσκοπίας (Α. Γερόλυμπου). Σχετικά με τη μορφή και το χαρακτήρα των αστικών κέντρων που προέκυψαν, αναλύθηκαν δύο ειδικές περιπτώσεις, ο μετασχηματισμός των στρατοπέδων στον αστικό ιστό της Θεσσαλονίκης σε καθεστώς αυξανόμενης έλλειψης ελεύθερων δημοσίων χώρων (Α. Βιτοπούλου) και οι ριζικές αλλαγές στο χαρακτήρα μιας περιφερειακής περιοχής κατοικίας στην ίδια πόλη (Κ. Κανκούλα). Σε μια απόπειρα αξιολόγησης της πορείας ευρύτερων χωρικών συνόλων, εξετάστηκαν οι πόλεις και οι αγροτικοί οικισμοί της Θράκης, οι οποίοι εξελίχθηκαν με απουσία προγραμματικών χωροταξικών επιλογών (Κ. Λαλένης). Τέλος, οι επεμβάσεις στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως η εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα, καθώς κινήθηκαν έξω από την πεπατημένη της «ανοικοδόμησης» με πολύ ευνοϊκό αντίκτυπο (Γ. Ντέλλας). Άλλες μονογραφίες πόλεων, ή τομεακές αναλύσεις (π.χ. της κοινωνικής σύνθεσης των αστών κατοίκων, της ύπαρξης ή όχι στεγανών στο χώρο της πόλης, της αλλαγής των τρόπων ζωής σε συνδυασμό με τα νέα μορφολογικά στερεότυπα της κατοικίας κτλ.) δεν εμφανίστηκαν, υποδεικνύοντας ίσως κενά στη σχετική έρευνα για την περίοδο αυτή.

Η εξέταση των μηχανισμών πα-

ραγωγής κατοικίας εντόπισε ενδιαφέρουσες οικονομικές, κοινωνικές και χωρικές επιπτώσεις της λειτουργίας τους. Η καταγραφή της αύξησης των αξιών γης, αστικής και μη (πολύ υψηλότερης από αυτή των διαμερισμάτων), σε προάστια της πρωτεύουσας επιβεβαίωσε την εμπειρική εικόνα του χρηματιστηρίου των αξιών γης, σε άμεση σχέση με το κοινωνικό γόητρο των προαστίων (Α. Σιόλας, Δ. Στάμου). Εντυπωσιακά ήταν τα στοιχεία για τη φύση των κατοικιών που κατασκευάστηκαν μεταξύ 1951 και 1972, καθώς αποκάλυψαν ουσιαστικές μεταβολές στην τυπολογία των μονάδων κατοικίας: μεταξύ άλλων, τη σταδιακή μείωση του ποσοστού της λαϊκής μικροοικοδόμησης στο σύνολο της εθνικής παραγωγής κατοικίας (η τιμή του 1951 μειώνεται περίπου κατά το ήμισυ το 1972) και την αντίστοιχη αύξηση των εμπορικών διαμερισμάτων (το ποσοστό τους σχεδόν διπλασιάζεται στο σύνολο)· ακόμη, τη συντριπτική υπεροχή των υψηλών κτηρίων (από 5 ορόφους και άνω) στο σύνολο της εμπορικής παραγωγής ήδη από το 1972 (Δ. Εμμανουήλ). Η ανακοίνωση αυτή υπέδειξε πιθανές περιοχές για μελλοντικές ειδικότερες έρευνες.

Το πιο «αρχιτεκτονικό» τμήμα του συνεδρίου υπενθύμισε ότι η μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική, αν και με πενιχρά οικονομικά μέσα, μπορούσε να συναγωνίζεται τη διεθνή πρωτοπορία: ως παράδειγμα αναφέρθηκαν τα κτήρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης που χτίστηκαν στις δεκαετίες του '50 και του '60 (Ν. Καλογήρου). Επίσης, παρουσιάστηκε η συμβολή αρχιτεκτόνων με σημαντική παρουσία στην παραγωγή ιδεών για το χειρισμό του αστικού χώρου, όπως ο Κ. Δοξιάδης, με τις προσπάθειές του να αξιοποιήσει τη γνώση της αρχαίας ελληνικής πόλης σε νέους οικισμούς (Π. Τουρνικιώ-

της), και ο «μελλοντολόγος» Τ. Ζεφέντος, υποστηρικτής της ηλεκτρονικής πολεοδομίας και άλλων καινοτομιών (Μ. Μαρμαράς). Η έρευνα στον ελληνικό τύπο της περιόδου υπενθύμισε το ευρύτατο ενδιαφέρον που συγκέντρωναν τα πολεοδομικά ζητήματα (Μ. Λεφαντζής).

Το συνέδριο ήταν μικρής διάρκειας, σχετικά μικρού ακροατηρίου και ευχάριστα συνεκτικό, καθώς επικεντρωνόταν σε ένα κύριο ζήτημα. Οι ομιλητές ήταν ελεύθεροι ερευνητές, υπάλληλοι υπουργείων και άλλων δημοσίων υπηρεσιών και ακαδημαϊκοί δάσκαλοι, από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Μετσόβιο Πολυτεχνείο και τα Πανεπιστήμια Αιγαίου και Θεσσαλίας. Μεσήλικες οι περισσότεροι, είχαν (δυστυχώς...) προσωπικά βιώματα από την υπό εξέταση χρονική περίοδο. Στη συζήτηση που ακολούθησε το στρογγυλό τραπέζι (με εισηγητές τους Φ. Αναρούση, Θ. Αργυρόπουλο, Κ. Γκάρτζο, Ζ. Δεμαθά, Μ. Εμμανουήλ, Π. Λουκάκη, Μ. Μαρμαρά, Γ. Σαρηγιάννη και Π. Ψωμόπουλο) η ατμόσφαιρα ήταν οικεία και η ζωηρότητα των παρεμβάσεων αναμενόμενη. Παλιοί συμμαθητές στο πανεπιστήμιο, τρεις γενιές καθηγητών και σημερινοί φοιτητές από τα πανεπιστήμια της Θεσσαλονίκης και του Βόλου απόλαυσαν την ευκαιρία για να ανταλλάξουν απόψεις και να εμπισθύνουν στην κατανόηση μιας πρόσφατης περιόδου στην ιστορία της ελληνικής πολεοδομίας. Τα πρακτικά έχουν ήδη εκδοθεί σε περιποιημένο μικρό τόμο από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας με τη χορηγία του ΥΠΕΧΩΔΕ. Περιλαμβάνουν δεκαπέντε από τις εισηγήσεις, μία επιπλέον που δεν παρουσιάστηκε τότε (του Β. Κολώνα) και τις τοποθετήσεις στην τελική συζήτηση.

6ο ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑΣ

«Η ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ»

Αθήνα, ΕΜΠ, 22-24 Νοεμβρίου 2000

Λύσανδρος Τσούλος*

Ένα εθνικό συνέδριο με εξειδικευμένο γνωστικό αντικείμενο, όπως η Χαρτογραφία, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι «ικανοποιεί» τους ρέκτες του είδους, τους δίνει μια ευκαιρία να παρουσιάσουν το προϊόν της δουλειάς τους και να συζητήσουν με άνεση τα ιδιαίτερα προβλήματα του χώρου.

Φαίνεται ότι στο χώρο της Χαρτογραφίας τα πράγματα δεν έχουν καμιά σχέση με μια τέτοια προσέγγιση. Το μήνυμα πήρε πρώτη η οργανωτική επιτροπή του συνεδρίου, από το μεγάλο αριθμό εργασιών και θεμάτων που υποβλήθηκαν για παρουσίαση, και στη συνέχεια κάθε συνέδρος από τη συμμετοχή και τη ζωντάνια των συνεδριάσεων. Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή.

Η εναρκτήρια συνεδρία, που συνήθως αποτελεί την τυπική πρώτη φάση ανάλογων εκδηλώσεων, αναδείχθηκε σε βήμα τοποθέτησης των καίριων προβλημάτων της Χαρτογραφίας σε επιστημονικό-εκπαιδευτικό-τεχνολογικό και παραγωγικό επίπεδο, προσέγγισης του κοινωνιακού χαρακτήρα του χάρτη και αξιοποίησής του ως βασικού

εργαλείου λήψης αποφάσεων. Ο τίτλος του συνεδρίου «Η Χαρτογραφία σε εξέλιξη», αρχικά επηρεασμένος από τη χρονική συγκυρία της αφετηρίας του νέου αιώνα, αποτέλεσε την αφορμή για αναφορά στην εξελικτική πορεία της Χαρτογραφίας στη χώρα και έδωσε την ευκαιρία στους ομιλητές να συνδέσουν το παρελθόν με το μέλλον, την ιστορία με την προοπτική.

Κοινή –αν και πρώιμη– η διαπίστωση ότι ο επιστημονικός φορέας του συνεδρίου, η Χαρτογραφική Επιστημονική Εταιρεία Ελλάδος (ΧΕΕΕ), δεν είναι μια ακόμη επιστημονική εταιρεία αλλά ένας ζωντανός οργανισμός που με την παρουσία του έρχεται να «ταράξει τα νερά» και να δώσει στη Χαρτογραφία, και ιδιαίτερα στο χάρτη, τη θέση που πρέπει να έχει στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Η ΧΕΕΕ, μια ελληνική επιστημονική εταιρεία, στη μικρή σε χρόνο ιστορία των επτά ετών από την ίδρυσή της καταγράφει στο ενεργητικό της πέντε εθνικά συνέδρια, εκθέσεις χαρτών, εκπροσώπηση της χώρας σε διεθνή συνέδρια, και αποτελεί το βήμα έκφρασης όλων όσοι ασχο-

* Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Τοπογράφων, ΕΜΠ, Γεν. Γραμματέας ΧΕΕΕ, e-mail: lysandro@central.ntua.gr.

λούνται με τη Χαρτογραφία και τους χάρτες, ανεξάρτητα από το γνωστικό χώρο που υπηρετούν. Ένα βήμα που, ακολουθώντας το όραμα και την πολιτική των ιδρυτικών μελών της για αποκέντρωση, οργανώνεται κάθε φορά σε διαφορετική πόλη, για να δώσει την ευκαιρία σε όλους όχι μόνο να εκφραστούν αλλά και γνωρίσουν από κοντά τους χάρτες και τον πολιτισμό τους.

Αισθάνομαι την ανάγκη να παραιμείνω για λίγο ακόμη στην εναρκτήρια συνεδρίαση του συνεδρίου για να μεταφέρω στον αναγνώστη το κλίμα εκείνης της βραδιάς, μέσα από ένα απόσπασμα της τοποθέτησης του Προέδρου της ΧΕΕΕ, που με δυσκολία κατάφερα να σημειώσω: «Το συνέδριο της Αθήνας επιθυμεί να επισημάνει προβλήματα, να καταγράψει αντιθέσεις, να διατυπώσει θέσεις, να συζητήσει αντιρρήσεις, να διαλευκάνει ίσως μερικά χαρτογραφικά εγκλήματα και να φαντασισθεί κόσμους εικονικούς και πραγματικούς».

Προσωπικά δεν περίμενα περισσότερο από ένα τέτοιο συνέδριο και ας δούμε τι πραγματικά προσέφερε. Το πρόγραμμα είχε χωριστεί σε επτά συνεδρίες που κάλυψαν τις θεματικές ενότητες που ακολουθούν:

- Χαρτογραφία και εκπαίδευση
- Ιστορία της Χαρτογραφίας
- Χρηστικοί χάρτες
- Χαρτογραφία και τηλεπισκόπηση
- Χαρτογραφική τεχνολογία
- Χαρτογραφικές εφαρμογές
- Εξειδικευμένα θέματα Χαρτογραφίας.

Με μια πρώτη ματιά μια τέτοια δομή δείχνει ότι το συνέδριο είχε «λίγο απ' όλα». Τα πράγματα όμως δεν ήταν έτσι – ή καλύτερα, καθόλου έτσι.

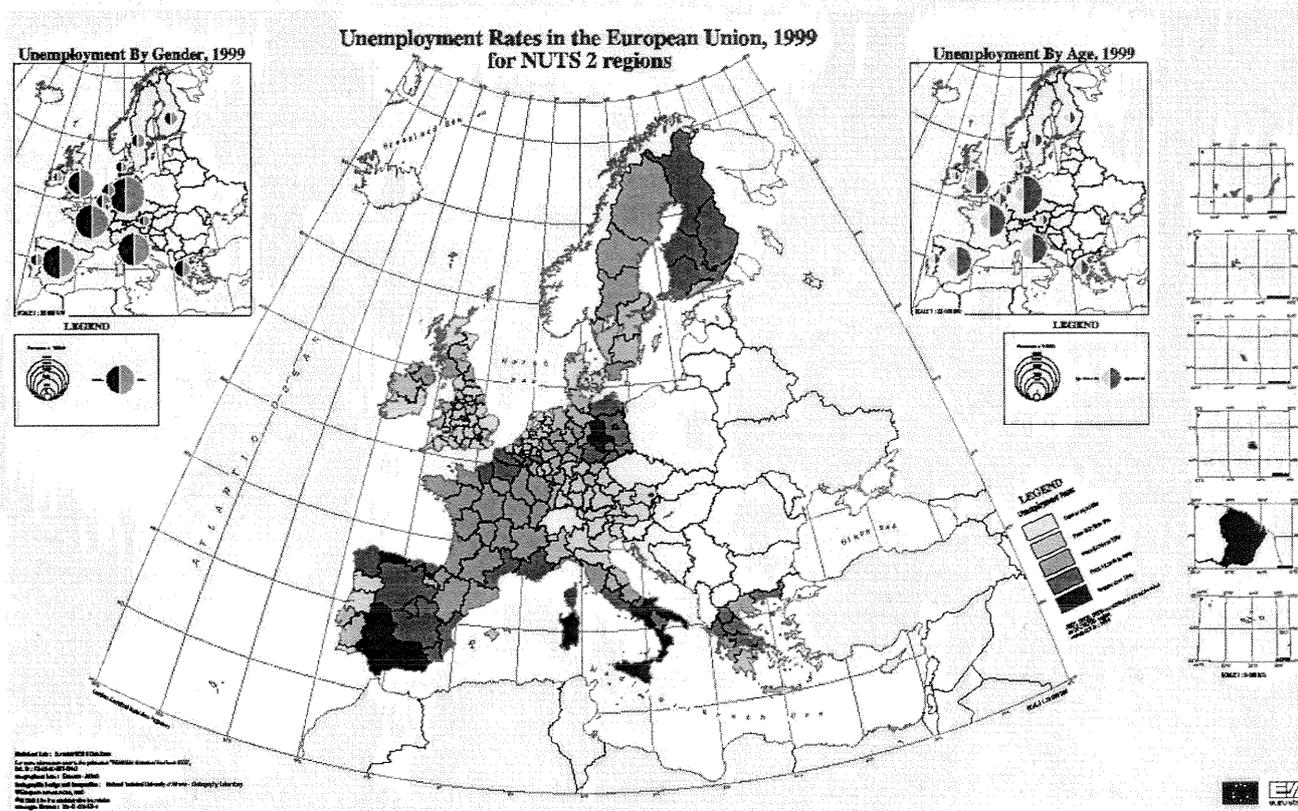
Η Χαρτογραφία και το βασικό της προϊόν –ο χάρτης– δεν μπορούν να προσεγγισθούν χωρίς την απαραίτητη *εκπαίδευση*. Η εμπειρική προσέγγιση της Χαρτογραφίας, που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της εποχής, λόγω της ευρείας διάδοσης των ψηφιακών συστημάτων, είναι η αιτία πίσω από την παραγωγή αποτυχημένων χαρτών και συνακόλουθων προβλημάτων από την ερμηνεία και τη χρήση τους. Η εκπαίδευση δεν πρέπει να αφορά μόνο τους χαρτογράφους/χαρτοσυνθέτες, αλλά κυρίως τους χρήστες και μάλιστα από τη σχολική ηλικία, όπου τα σύμβολα και οι μορφές όπως αυτές που εμφανίζονται στους χάρτες πρέπει να αποτελέσουν το συντακτικό και τη γραμματική για τη σωστή και ουσιαστική αποκωδικοποίηση του μηνύματος του χάρτη και τη ρεαλιστική ανάπλαση της εικόνας της περιοχής που απεικονίζει.

Η Χαρτογραφία είναι ίσως μια από τις ελάχιστες περιοχές της ανθρώπινης δραστηριότητας όπου η *ιστορία δεν επαναλαμβάνεται*. Ο εγγενής εξελικτικός της χαρακτήρας –που οπωσδήποτε έχει επηρεαστεί ουσιαστικά από τη θεαματική εξέλιξη της τεχνολογίας των υπολογιστών και των υλικών– οδηγεί το χαρτογράφο/χαρτοσυνθέτη σε νέους τρόπους χαρτογραφικής σύνθεσης και απόδοσης, οι οποίοι όμως έχουν αφετηρία και αναφορά τους σταθμούς στη διαχρονική εξέλιξη της Χαρτογραφίας. Τα χρονικά αυτά ορόσημα κατέδειξαν –όπως επισημάνθηκε από έναν ομιλητή– ότι η γεωγραφία και οι χάρτες είναι συχνά πολιτικά ζητούμενα και όχι απλές τεχνικές περιγραφές, και ότι είναι επιβεβλημένη η ιστορική γνώση του αντικειμένου, όχι μόνο για τη βελτίωση της μεθοδολογίας της χαρτογραφικής

απόδοσης, αλλά και για την εξασφάλιση της ορθολογιστικής –και κατά το δυνατόν σωστής– μετάδοσης και ερμηνείας της χαρτογραφικής πληροφορίας.

Οι κλασικές χαρτογραφικές σειρές, παρά την ουσιαστική συμβολή τους στη χαρτογραφική-γεωγραφική παιδεία του σύγχρονου ανθρώπου και στη στήριξη ερευνητικών και εφαρμοσμένων δραστηριοτήτων, οριοθετούν τη χρησιμότητά τους σε εφαρμογές που δεν επηρεάζουν την καθημερινή μας ζωή. Ο σύγχρονος άνθρωπος αναζητά *χρηστικούς χάρτες* –εργαλεία τα οποία θα συμβάλουν στην αντιμετώπιση προβλημάτων που έχουν σχέση με τη μικροκλίμακα των δραστηριοτήτων του και που μέχρι τώρα δεν ήταν δυνατόν –κυρίως λόγω της έλλειψης της πρωτογενούς πληροφορίας– να συντεθούν. Η θεματολογία των χαρτών αυτών οριοθετείται μόνο από τη φαντασία του χαρτογράφου/χαρτοσυνθέτη αλλά και τις απαιτήσεις του σύγχρονου χρήστη, ο οποίος θεωρεί φυσικό να διατυπώσει την ανάγκη ύπαρξης χάρτη για εντελώς εξειδικευμένα αντικείμενα.

Ο διεπιστημονικός χαρακτήρας της Χαρτογραφίας δεν περιορίζεται στην αξιοποίηση της τεχνολογίας σε επίπεδο εξοπλισμού και λογισμικού των χαρτογραφικών συστημάτων, αλλά επεκτείνεται στην αξιοποίηση των πηγών και των τεχνικών που προσδιορίζουν άλλους επιστημονικούς χώρους όπως η *Τηλεπισκόπηση* και η *Φωτογραμμετρία*. Η δυνατότητα τόσο της Τηλεπισκόπησης όσο και της Φωτογραμμετρίας, όχι μόνο για λήψη υψηλής ανάλυσης γεωγραφικής πληροφορίας αλλά για επεξεργασία, ερμηνεία και συνεχή ενημέρωση των πρωτογενών στοιχείων σε ένα πρακτικά απεριόριστο φάσμα

Χάρτης 1.

Γεωγραφική κατανομή της ανεργίας στην Ε.Ε., 1999

κλιμάκων, επιλύει ουσιαστικά το πρόβλημα της πηγής της χαρτογραφικής πληροφορίας στη γεωμετρική και τη θεματική της διάσταση και δίνει τη δυνατότητα σύνθεσης και ενημέρωσης χαρτών και παράγωγων χαρτογραφικών προϊόντων τα οποία μέχρι πρότινος ήταν πρακτικά αδύνατο να παραχθούν.

Η επίδραση της τεχνολογίας στη Χαρτογραφία αφορά σε όλες τις πτυχές του γνωστικού αυτού αντικειμένου (βάσεις δεδομένων, ψηφιακά συστήματα χαρτογράφησης, οπτικοποίηση, αυτοματοποίηση της διαδικασίας σύνθεσης και παραγωγής). Κοινός παρονομαστής παραμένει ο ψηφιακός χαρακτήρας των δεδομένων, των ενδιάμεσων φάσεων και φυσικά του τελικού αποτελέσματος, ο οποίος δίνει τη δυνατότητα –αν δεν επιβάλλει– της αξιο-

ποίησης των επιμέρους τεχνολογιών, οι οποίες δεν έχουν απαραίτητα άμεση σχέση με τη Χαρτογραφία, με σκοπό τη σύνθεση και παραγωγή υψηλής πιστότητας, ποιότητας και αισθητικής χαρτογραφικών προϊόντων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα εν προκειμένω αποτελούν η χρήση των έμπειρων συστημάτων στην αυτοματοποίηση της διαδικασίας σύνθεσης και παραγωγής των χαρτών, η χαρτογραφική σύνθεση και απόδοση σε περιβάλλον διαδικτύου και τα συστήματα πλοήγησης επίγειων, θαλάσσιων και εναέριων μεταφορικών μέσων.

Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας θα οδηγήσει –τουλάχιστον κατά τη γνώμη του γράφοντα– σε νέες κυριολεκτικά εφαρμογές, οι οποίες θα έχουν ως ανα-

φορά το χάρτη και θα ενταχθούν στην καθημερινή πρακτική του σύγχρονου ανθρώπου. Η εκτίμηση είναι ότι πρακτικά δεν υπάρχει δυνατότητα οριοθέτησης των εφαρμογών αυτών, εκτός από τα όρια που θέτει η δημιουργική φαντασία. Βρισκόμαστε λοιπόν αναμφίβολα ενώπιον μιας ριζικής αλλαγής στον τρόπο χρήσης του χάρτη και μιας ουσιαστικής διεύρυνσης τόσο του είδους και του αριθμού των εφαρμογών, όσο και της κοινωνίας των χρηστών των χαρτογραφικών προϊόντων. Το περιβάλλον αυτό οδηγεί στην ανάγκη επανεξέτασης ενός αριθμού ζητημάτων που έχουν σχέση τόσο με τη χαρτογραφική μεθοδολογία όσο και με τη χαρτογραφική παιδεία.

Ποια ήταν όμως η αντίδραση των εισηγητών του συνεδρίου στην

πρόκληση αυτή; Μια απλή ανάγνωση του προγράμματος των εισηγήσεων δείχνει ότι οι ασχολούμενοι με τη Χαρτογραφία στην Ελλάδα καλύπτουν το σύνολο των θεματικών ενότητων που προαναφέρθηκαν και ότι η δουλειά τους είναι ώριμη, στο βαθμό που μπορεί να παρουσιαστεί και να υποστηριχτεί μπροστά σε ένα εξειδικευμένο ακροατήριο. Από την άλλη πλευρά η ρήση «publish or perish» φαίνεται ότι έχει επηρεάσει –με τη θετική έννοια– τους Έλληνες χαρτογράφους, τους γεωγράφους και τους ασχολούμενους με τα συστήματα γεωγραφικών πληροφοριών, οι οποίοι –ανεξάρτητα από το χώρο που υπηρετούν– αισθάνονται την ανάγκη να επικοινωνήσουν με τον κόσμο της Χαρτογραφίας και των συγγενών με αυτή γνωστικών αντικειμένων και να δώσουν απτά δείγματα της δουλειάς τους.

Θα ήταν άτοπο να μπει κανείς –έστω και σε γενικές γραμμές– στη λογική της αξιολόγησης του επιπέδου των εισηγήσεων. Αν δεχτούμε όμως ότι ένα από τα μέτρα του ενδιαφέροντος και της σημασίας μιας παρουσίασης είναι οι ερωτήσεις που επακολουθούν και η συζήτηση που αυτές προκαλούν, βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα ότι οι παρουσιάσεις, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, κράτησαν αμείωτο το ενδιαφέρον των συνέδρων και έδωσαν την ευκαιρία ουσιαστικής προσέγγισης και ανάλυσης καίριων ζητημάτων. Παράλληλα, είναι προφανής η διαπίστωση ότι, ενώ στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας η έρευνα και γενικότερα η ενασχόληση με τη Χαρτογραφία ήταν αντικείμενο μιας μικρής ομάδας επιστημόνων, σήμερα οι ασχολούμενοι με τη Χαρτογραφία και τους χάρτες πλαισιώνουν σχεδόν όλους τους χώρους όπου η χαρτογραφική από-

δοση παίζει κάποιο ρόλο. Το γεγονός ότι η επιστημονική επιτροπή του 6ου Συνεδρίου της ΧΕΕΕ δεν ήταν δυνατόν να περιλάβει το σύνολο των εργασιών που υποβλήθηκαν στο χωρίς αμφιβολία υπερφορτωμένο πρόγραμμα των σαράντα τεσσάρων (44) εισηγήσεων του συνεδρίου και να τις εντάξει στις αντίστοιχες θεματικές ενότητες, επιβεβαιώνει ότι κάτι ιδιαίτερα σημαντικό συμβαίνει στο χώρο της Χαρτογραφίας.

Όσο κυλούσε ο χρόνος του συνεδρίου η συμμετοχή μεγάλων, και ήταν πράγματι θαυμάσιο να βλέπει κανείς νέους συναδέλφους αλλά και φοιτητές να παρακολουθούν με αμείωτο ενδιαφέρον τις εισηγήσεις και τις συζητήσεις που ακολουθούσαν. Φτάσαμε έτσι στην τελευταία φάση των εργασιών του συνεδρίου που ήταν η «συζήτηση στρογγυλής τραπέζης», η οποία έμελλε, αντί να κλείσει, να ανοίξει ουσιαστικά το συνέδριο, δίνοντας ερεθίσματα για προβληματισμό και «χαρτογραφική ενδοσκόπηση». Είναι πρακτικά δύσκολο –ίσως αδύνατο– να μεταφέρει κανείς το κλίμα αυτής της συνεδρίας που, τουλάχιστον κατά τη γνώμη του γράφοντα, κατέδειξε ότι στη χώρα υπάρχει υγιής χαρτογραφικός προβληματισμός, που άπτεται τόσο των ιδιαιτεροτήτων της Χαρτογραφίας μέσα στα σύνορα της χώρας όσο και των γενικότερων ζητημάτων που τίθενται έξω από αυτά.

Σταχυολογώντας ορισμένα από τα ζητήματα που τέθηκαν στην τελευταία αυτή συνεδρία, θα αναφερθώ συνοψίζοντας σε ρηξικέλευθα ερωτήματα του τύπου: «Βρισκόμαστε μπροστά στο τέλος της Χαρτογραφίας;», «Τι είδους Χαρτογραφία θα έχουμε στο μέλλον λόγω της ταχύτητας εξέλιξης των φαινομένων;», «Είναι ο χάρτης εμπορικό

προϊόν;», όσο και σε διαπιστώσεις όπως: «Ο εκδημοκρατισμός της Χαρτογραφίας», «Η έλλειψη χαρτογραφικής υποδομής και τυποποίησης στη χώρα», «Ο επικοινωνιακός ρόλος του χάρτη και ο ρόλος του στην πολιτιστική στάθμη του σύγχρονου ανθρώπου» και «Η εξειδίκευση των χαρτογραφικών απαιτήσεων και προϊόντων». Η συζήτηση που ακολούθησε έδωσε το στίγμα για το πού βρισκόμαστε, αλλά παράλληλα και τις κατευθυντήριες γραμμές για το τι πρέπει να κάνουμε.

Θα ήταν παράλειψη αν δεν γινόταν αναφορά στο χώρο διεξαγωγής του συνεδρίου. Το αμφιθέατρο του νέου κτηρίου του Τμήματος Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του ΕΜΠ, που ευγενικά διατέθηκε από τη διοίκηση του Ιδρύματος και του Τμήματος, εγκαινιάστηκε με τις εργασίες του συνεδρίου και, για όσους ασχολούνται με τη μεταφυσική, «ποτίστηκε» με Χαρτογραφία. Το ότι λίγο αργότερα το κτήριο πήρε το όνομα του καθηγητή Γ. Βέη, που πρώτος δίδαξε συστηματικά Χαρτογραφία στην Ελλάδα, δεν είναι απλά μια ευτυχής συγκυρία αλλά ένα ορόσημο στο οποίο θα αναφέρονται όσοι υπηρετούν το χώρο της.

Είναι φυσικό μετά από μια τριήμερη σχεδόν εκδήλωση να διερωτάται κανείς για την επιτυχία της. Ευθεία απάντηση δεν μπορεί να δοθεί, άλλωστε ο σκοπός δεν είναι να κλείσει η ανασκόπηση αυτή του συνεδρίου της ΧΕΕΕ με ένα χρησμό. Για τον γράφοντα η απάντηση δόθηκε από το ερώτημα που έβαλε ένας φοιτητής με το κλείσιμο των εργασιών του συνεδρίου: «Γιατί δεν γίνεται κάτι τέτοιο πιο συχνά ώστε να μας δίνεται η δυνατότητα να ακούμε τόσους και τόσα για τη Χαρτογραφία;»

ΧΩΡΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ

Ανάλεκτα από ένα επιστημονικό συνέδριο
στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Βασίλης Παππάς*

Το Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, και ειδικότερα τα Εργαστήρια Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων και Εφαρμογών της Πληροφορικής στο Σχεδιασμό του Χώρου, διοργάνωσαν στις 4 και 5 Νοεμβρίου 2000 στον Βόλο, στο πανεπιστημιακό κτήριο «Παπαστράτου», επιστημονικό συνέδριο με θέμα: «Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών φαινομένων».[1] Το συνέδριο διοργανώθηκε με την υποστήριξη της ΓΓΕΤ, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων κοινού ερευνητικού προγράμματος των δύο Εργαστηρίων, και τελούσε υπό την αιγίδα της Πρυτανείας.

Το ερευνητικό πρόγραμμα εκπονείται στο πλαίσιο του ΠΕΝΕΔ '99, στο οποίο συμμετέχουν επίσης ο Τομέας Περιφερειακής Ανάλυσης του Ινστιτούτου Υπολογιστικών Μαθηματικών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας Κρήτης και το Εργαστήριο Χαρτογραφίας και Γεωπληροφορικής του Τμήματος Τοπογραφίας και Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Αθηνών.

Την έναρξη των εργασιών του συνεδρίου κήρυξε ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ενώ το

συνέδριο χαιρέτισε αλλά και συμμετείχε με επιστημονική ανακοίνωση ο Γ.Γ. του ΥΠΕΧΩΔΕ καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας κ. Ηλίας Μπεριάτος.

Σκοπός του συνεδρίου ήταν η ανάδειξη των χωρικών διαστάσεων των δημογραφικών φαινομένων και είχαν προσκληθεί να συμμετάσχουν διακεκριμένοι επιστήμονες από διαφορετικούς επιστημονικούς και επαγγελματικούς χώρους.

Το Συνέδριο απευθυνόταν σε ερευνητές και νέους επιστήμονες που διερευνούν τις σχέσεις χώρου-δημογραφίας από διαφορετικές οπτικές γωνίες και με διαφορετικά εργαλεία (γεωγράφοι, δημογράφοι, οικονομολόγοι, χωροτάκτες, περιφερειολόγοι κ.ά.) καθώς και, παράλληλα, σε όλους εκείνους που από επιτελικές θέσεις στην κεντρική διοίκηση και την Τοπική Αυτοδιοίκηση καλούνται να λάβουν αποφάσεις σε τομείς όπου οι πληθυσμιακές εξελίξεις παίζουν καθοριστικό ρόλο. Συνολικά το παρακολούθησαν περισσότερα από εκατόν είκοσι άτομα, ενώ σαράντα πέντε εισηγητές παρουσίασαν είκοσι εννέα εισηγήσεις οργανωμένες στις επόμενες θεματικές ενότητες:

- Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών φαινομένων (μετα-

* Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, e-mail: vpappas@prd.uth.gr.

νάστευση, γονιμότητα, θνησιμότητα, σύσταση και διάλυση των συμβιώσεων κ.ά).

- Μέθοδοι και τεχνικές για την ανάδειξη σχέσεων χώρου-πληθυσμού. Θέματα σχετικά με τη χωρική ανάλυση δημογραφικών προτύπων και δεικτών.

- Οι χωρικές προσεγγίσεις, υπόβαθρο για τον κεντρικό και περιφερειακό σχεδιασμό. Θέματα που επικεντρώνονται στην παρουσίαση συγκεκριμένων παραδειγμάτων σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Για την υποστήριξη του συνεδρίου εκδόθηκαν σε έντυπη μορφή οι περιλήψεις των εισηγήσεων, δημιουργήθηκε σχετική ιστοσελίδα με πληροφορίες για το συνέδριο (<http://prd.uth.gr/activities/demo/>), ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσεται σχετικός δίσκος ακτίνας (CD-ROM) με τα αναλυτικά πρακτικά και άλλες σχετικές πληροφορίες. Εκτιμάται ότι η ολοκλήρωση του δίσκου ακτίνας θα γίνει τους αμέσως επόμενους μήνες.

Το συνέδριο είναι από τις πρώτες, αν όχι η πρώτη, προσπάθειες για την κάλυψη ενός σημαντικού κενού στη χώρα μας, στο βαθμό που οι μέχρι σήμερα επιστημονικές συναντήσεις και δημοσιεύσεις επικεντρώνονται στην εξέταση των δημογραφικών εξελίξεων σε εθνικό επίπεδο και δευτερευόντως μόνο εξετάζουν τις χωρικές ανισότητες. Έτσι, στον τομέα αυτό, σε αντίθεση με άλλα επιστημονικά πεδία, η χωρική διάσταση ελάχιστα έχει διερευνηθεί από τους δημογράφους και τους προερχόμενους από συγγενείς τομείς επιστήμονες που έχουν θέσει στο επίκεντρο των ερευνών τους τις πληθυσμιακές εξελίξεις. Η ανάδειξη των γεωγραφικών διαφοροποιήσεων, εκτός του επιστημονικού και ερευνητικού εν-

διαφέροντος που παρουσιάζει, είναι απαραίτητη και για το σχεδιασμό της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής σε περιφερειακό επίπεδο και τη λήψη αποφάσεων σε κρίσιμα θέματα (παιδεία, υγεία, πρόνοια, εξωτερική πολιτική κ.λπ.).

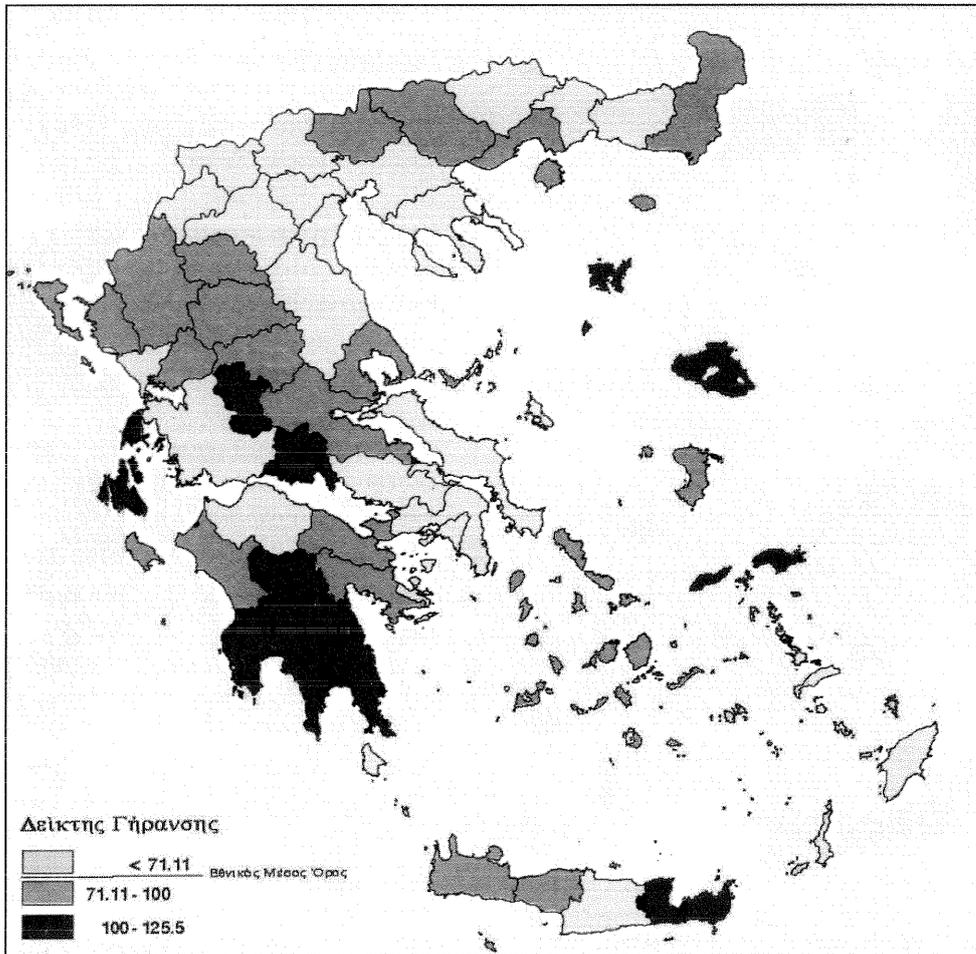
Μέσα από τις εργασίες του συνεδρίου αναδείχθηκαν και παρουσιάστηκαν τόσο θεωρητικές προσεγγίσεις όσο και πορίσματα ερευνών που διεξάγονται στα ελληνικά πανεπιστημιακά ιδρύματα και τα άλλα ερευνητικά κέντρα σε συναφή θέματα. Κοινό χαρακτηριστικό των περισσότερων εργασιών ήταν, εκτός από το υψηλό επιστημονικό επίπεδο, η παράλληλη ανάπτυξη-παραούσιαση μεθοδολογικών εργαλείων και διαδρομών που ακολουθούνται και αναπτύσσονται τάχιστα με τη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών από τους Έλληνες ερευνητές για τη διερεύνηση των χωρικών διαστάσεων των κύριων δημογραφικών φαινομένων (γονιμότητας, μετανάστευσης, γαμηλιότητας κ.λπ.).

Ειδικότερα, παρουσιάστηκαν θέματα που αφορούν στη χρήση χαρτογραφικών εργαλείων στην ανάλυση και οπτικοποίηση των δημογραφικών παραμέτρων και φαινομένων. Έμφαση δόθηκε στη διευκρίνιση της έννοιας και της λειτουργίας της γεωμετρικής συνιστώσας του χώρου και στην ανάδειξη της σπουδαιότητας που έχει η γεωμετρική παραμετροποίησή του (εργασία των Ε. Λιβιεράτου, Χ. Μπούτουρα και Μ. Μυρίδη) στην οπτικοποίηση και ανάδειξη δημογραφικών μεγεθών, όχι μόνο της χαρτογραφικής διάστασης (εργασίες των: 1. Α. Στάμου, Β. Φιλιππακούλου και Β. Νάκου, 2. Α. Τσούλου) αλλά και ως η αναγκαία θεώρηση στη διαδικασία του πολεοδομικού σχεδιασμού (εργασία του Κ.

Κουσόπουλου) καθώς και ως εργαλείο για τον ευρύτερο σχεδιασμό του χώρου (Ε. Δημοπούλου, Ξ. Χριστοδούλου, Β. Δεσποινιάδου και Ν. Πολυδωρίδης).

Θέματα όπου η δημογραφική διάσταση ήταν κυρίαρχη παρουσίασαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί έθιξαν ζητήματα που άπτονται κρίσιμων εθνικών θεμάτων που χαρακτηρίζουν τη δημογραφική εξέλιξη και ταυτότητα της χώρας τα τελευταία χρόνια. Εξειδίκευση έγινε στις πρόσφατες δημογραφικές εξελίξεις σε περιφερειακό επίπεδο (Β. Στεφάνου, Χ. Ζήκου και Κ. Βούλγαρης), στην ανάλυση και γεωγραφική διάσταση της γήρανσης (εργασίες των: 1. Γ. Σιάμπου, 2. Π. Κανάρογλου, Ν. Σουλακέλη και Δ. Μπαλούρδου), στη χωρική ανάλυση της διαγενεακής γονιμότητας (Ε. Ανδρουλάκη, Β. Κοτζαμάνης) αλλά και σε πλέον εξειδικευμένα θέματα, όπως αυτό της εκτίμησης της γεωγραφικής κατανομής εποχικού πληθυσμού στην Ελλάδα (Δ. Κατοχιανού) και της εσωτερικής της μετανάστευσης (Ε. Κυριαζή-Αλλισον).

Επίσης υπήρξαν εργασίες που στοχεύουν κυρίως στην ανάδειξη των σχέσεων χωρικών και δημογραφικών μεταβλητών αλλά και στην ανάδειξη των χωρικών ανισοτήτων και των βασικών επιπτώσεών τους. Στο πλαίσιο αυτό έγινε η παρουσίαση θεμάτων γεωγραφικής ανάλυσης πληθυσμιακών μεταβολών (Ε. Καρνάβου) αλλά και η ταξινόμηση των Δήμων της Ελλάδας σύμφωνα με τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά τους (Γ. Καμαριανάκη, Π. Πραστάκος). Αντίστοιχη ήταν και η εργασία που παρουσίασε τις πληθυσμιακές μεταβολές 1951-1991 για τις παράκτιες περιοχές της χώρας (Κιουσόπουλος Γ.) και αυτή που αναφέρεται σε

Χάρτης 1.

*Δείκτης γήρανσης, 1991.
Π. Κανάρογλου, Ν. Σουλακέλλης
και Δ. Μπαλούροδος: «Χωρική
στατιστική και οι γεωγραφικές
ανισότητες της γήρανσης
στην Ελλάδα».*

πρόταση τυπολογίας των ορεινών περιοχών μέσα από την εξέταση της σχέσης της δημογραφικής δομής και των βασικών οικονομικών χαρακτηριστικών μίας περιοχής (Τ. Κακλαμάνη και Μ. Ντυκέν).

Η ενότητα που αφορούσε στις μεθόδους και τεχνικές για την ανάδειξη σχέσεων χώρου και πληθυσμού ολοκληρώθηκε με την παρουσίαση τεχνικών πληθυσμιακής και χωρικής ανάλυσης για την επίλυση του προβλήματος της χωροθέτησης εκπαιδευτικών μονάδων (Γ. Φώτης). Εργασία που στηρίζεται κυρίως στη χρήση σύγχρονων μεθοδολογικών τεχνικών και εργαλείων.

Αντίστοιχα η εξειδικευμένη χρήση τεχνολογικών εργαλείων (Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών) ήταν αντικείμενο εργασίας που επι-

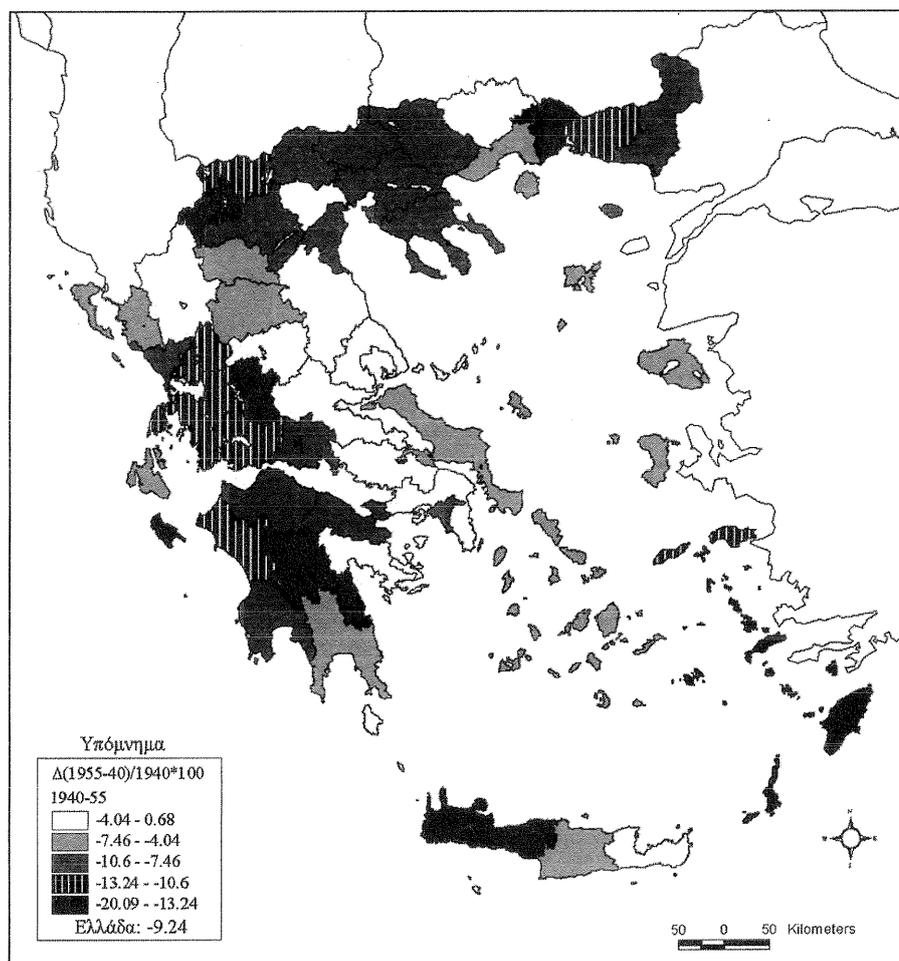
κεντρωνόταν σε φαινόμενα πληθυσμιακής ανισοκατανομής του ελληνικού χώρου (Β. Παππάς) καθώς και σε ζητήματα διαχείρισης της γεωαναφερόμενης πληροφορίας στο διαδίκτυο (Γ. Σιδηρόπουλος).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν όμως και οι ανακοινώσεις που στοχεύουν στην ανάδειξη των διαδράσεων ανάμεσα στις χωρικές διαστάσεις των πληθυσμιακών εξελίξεων και το γενικότερο σχεδιασμό, ως και εκείνες που αναφέρονται στη χωρική προσέγγιση φαινομένων που άπτονται άμεσα των μεταπολεμικών πληθυσμιακών εξελίξεων στη χώρα μας

Τη γενική προσέγγιση και αναφορά των προσπαθειών και προτάσεων για μία περιφερειακή δημογραφική πολιτική (Ν. Λοΐζος) ακο-

λούθησε ο «δημογραφικός απολογισμός» για την περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας (Ν. Καρανικόλας, Α. Κουσουλάκου, Π. Λαφαζάνη και Μ. Μυριίδης) και η εξαγωγή συμπερασμάτων για τις λογικές και τους κανόνες που προσδιορίζουν τον ελληνικό ύπαιθρο χώρο αλλά και τη χωρική σχέση και διάσταση των δημογραφικών εξελίξεων σε αυτόν (Δ. Γούσιος, Μ. Ντυκέν).

Ιδιαίτερης αναφοράς χρήζει η με λυρικό τρόπο παρουσιασμένη εργασία αναφορικά με τη μειονότητα των «Ορθόδοξων Χριστιανών» –Ρωμιών– όπως αυτοί καταγράφονται μέσα από τις επίσημες στατιστικές απογραφές της τουρκικής δημοκρατίας (Σ. Τσιλένης) και η οποία, εκτός του ότι προκάλεσε την ανάδυση της εθνικής μας μνή-

Χάρτης 2.

Ποσοστιαία μεταβολή της έντασης της γονιμότητας των γενεών στην εξεταζόμενη χρονική περίοδο (1940-1955). Β. Κοτζαμάνης, Ε. Ανδρουλάκη: «Η χωρική ανάλυση της διαγενεακής γονιμότητας. Εναλλαγές προτύπων στο χώρο και το χρόνο».

μης και των όποιων προσωπικών βιωμάτων, προετοίμασε το ακροατήριο για την επόμενη διαχρονική μελέτη και σύγκριση των κατά ηλικία επιπέδων θνησιμότητας των βαλκανικών χωρών (Ι. Ανδρίτσος, Α. Κωστάκη).

Εμφανής θα ήταν η έλλειψη στη θεματολογία του συνεδρίου αν δεν υπήρχαν οι παρακάτω εισηγήσεις, που εξετάζουν τη χωρική κατανομή του παραγωγικού πληθυσμού και εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα (Κ. Βελέντζας), της χωρικής διάστασης της ανεργίας της Ελλάδας την τελευταία δεκαετία (Ι. Τσαούση, Γ. Κοτσυφάκης), αλλά και τα

δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας στις περιφέρειες της Ελλάδας (Γ. Φαρσάση, Π. Πραστάκος, Ν. Μανιουδάκης).

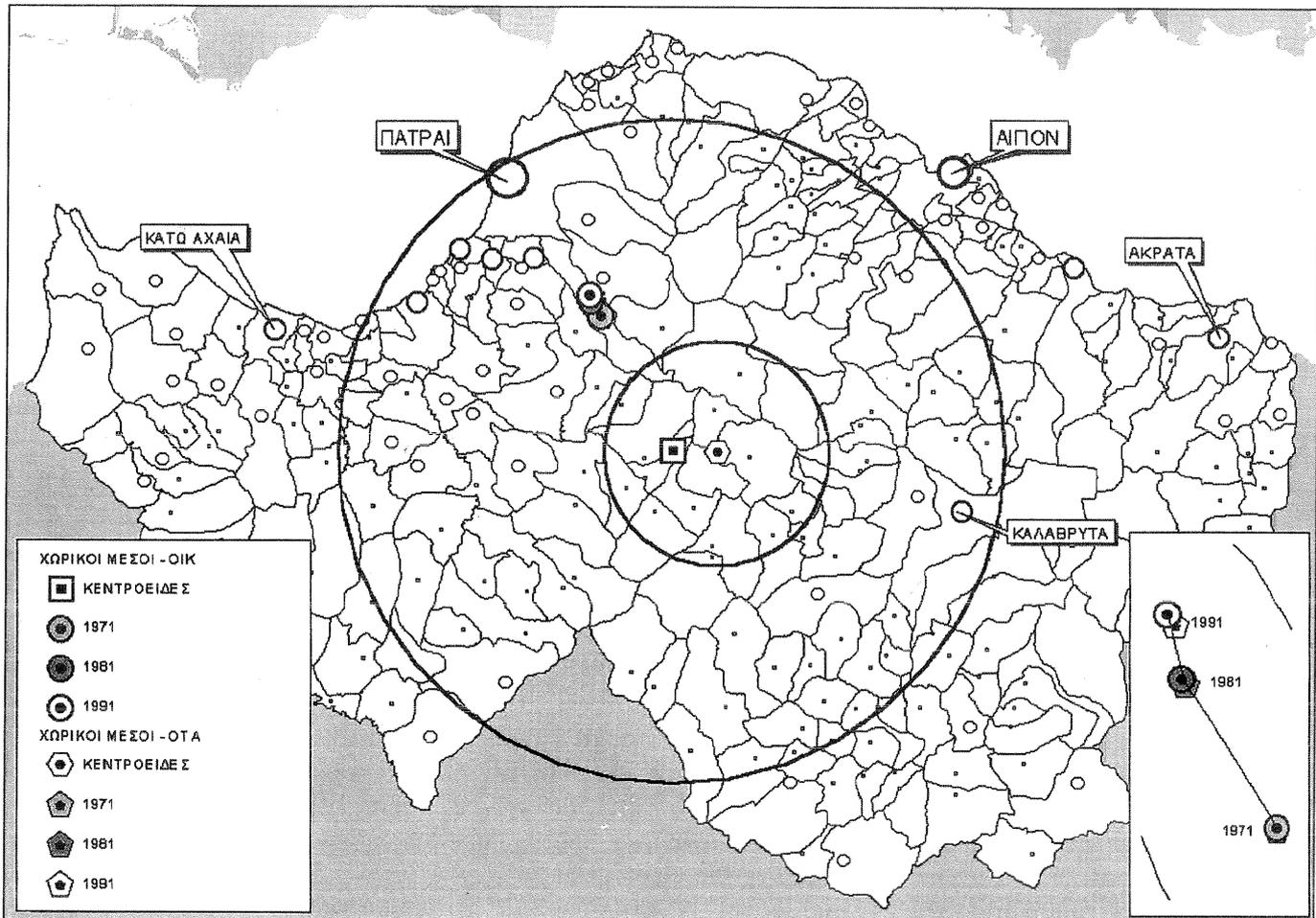
Τελευταία, αλλά όχι ήσσονος σημασίας, εργασία ήταν αυτή που παρουσίασε τη συσχέτιση της πληθυσμιακής νοσηρότητας με τις κοινωνικές τάξεις και πώς αυτή συμβάλλει στο σχεδιασμό των παροχών ιατρικής φροντίδας (Α. Τσάτσαρης), κάνοντάς μας να αισθανθούμε ακόμα περισσότερο το βάρος της ευθύνης για τις όποιες διαδικασίες σχεδιασμού και τη διασύνδεσή τους με τα δημογραφικά φαινόμενα.

Το συνέδριο ολοκληρώθηκε με μία πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση η οποία επικεντρώθηκε στο ρόλο και τη λειτουργία της Γενικής Γραμματείας Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος, όπου όλοι οι συμμετέχοντες ομόφωνα αναγνώρισαν το στρατηγικό της ρόλο και το σημαντικότερο και υπεύθυνο έργο που επιτελεί, ταυτόχρονα με την ανάγκη επίσπευσης των διαδικασιών εκσυγχρονισμού της.

Συνολικά οι εργασίες του συνεδρίου κρίθηκαν ως απόλυτα επιτυχείς και αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα διεξαγωγής αντίστοιχων εκδηλώσεων με κυρίαρχο χαρακτηριστικό τη διεπιστημονική προσέγγιση.

Και πραγματικά στις μέρες μας η ραγδαία εξέλιξη των νέων τεχνολογιών, πάνω στις οποίες στηρίζεται το σύνολο των μεθοδολογικών εργαλείων και τεχνικών των περισσότερων επιστημών, επιβάλλει ιδιαίτερα γρήγορους ρυθμούς ενημέρωσης και κυρίως αφομοίωσης της αναγκαίας τεχνογνωσίας, ακόμα και σε εξειδικευμένους θεματικούς τομείς όπως αυτός της δημογραφίας. Η διαπίστωση αυτή, αν συνδυαστεί με το γεγονός της χωρικής εξάρτησης των όποιων φαινομένων—όπως αυτό κατά κύριο λόγο συμβαίνει στα δημογραφικά φαινόμενα—επιτάσσει υψηλού βαθμού εξειδικευμένη τεχνογνωσία σε θέματα εφαρμογών της πληροφορικής στις επιστήμες του χώρου αλλά και την αναγκαία θεωρητική και μεθοδολογική γνώση θεματικής προσέγγισης και τον μεταξύ τους συνδυασμό.

Κάτω από αυτό το πρίσμα είναι γενικότερα απολύτως αποδεκτό[2] ότι η ραγδαία εξέλιξη στον τομέα των νέων τεχνολογιών έχει καταστήσει ιδιαίτερα δύσκολη την παρακολούθηση, σε τεχνικό αλλά και θεωρητικό επίπεδο, των νέων εξελίξεων από επιστήμονες που δρουν

Χάρτης 3.

ατομικά, και καθιστά απαραίτητη όχι μόνο τη συνεργασία και τη σύσταση ερευνητικών-εκπαιδευτικών ομάδων αλλά και επιτάσσει αυξημένη κινητικότητα των ερευνητών ή/και εκπαιδευτικών για τη διατήρηση του επιπέδου των γνώσεών τους. Συνεπώς απαιτείται συνεργασία των διαφόρων εμπλεκόμενων επιστημονικών ομάδων σε εκπαιδευτικό και ερευνητικό επίπεδο, ώστε η απαραίτητη διεπιστημονική προσέγγιση να εξασφαλίζεται καθημερινά και καινούργια μεθοδολογικά εργαλεία και θεωρίες να εντάσσονται και να εμπλουτίζουν το εκάστοτε γνωστικό αντικείμενο.

Ειδικότερα το «ελληνικό πρόβλημα υστέρησης» της ένταξης των

νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας στις χωρικές επιστήμες φαίνεται ότι, από πολιτικό πρόβλημα που ήταν στο παρελθόν, τελικά αναδεικνύεται σήμερα σε πρόβλημα εκπαίδευσης και γενικότερης περί του χώρου παιδείας (Ε. Λιβιεράτος, Χ. Μπούτουρα και Μ. Μυρίδης).

Ολοκληρώνοντας, και αναφερόμενοι στη δημογραφική διάσταση των χωρικών φαινομένων, πρέπει να αναφερθεί ότι η όποια θετική εξέλιξη των περισσότερων δημογραφικών δεικτών (μείωση της βρεφικής θνησιμότητας, αύξηση της προσδοκώμενης ζωής κ.λπ.) σιάζεται από το φαινόμενο της φυσικής μείωσης του πληθυσμού

(Β. Στεφάνου, Χ. Ζήκου, Κ. Βούλγαρης) καθιστώντας την αναμενόμενη δημογραφική συρρίκνωση, κυρίως του νεανικού πληθυσμού ως ένα από τα μέγιστα δημογραφικά προβλήματα που η αντιμετώπιση του βρίσκεται στο επίπεδο συγκρότησης μακροχρόνιας εθνικής πολιτικής και στη θέσπιση γενναίων μέτρων και κινήτρων.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

[1] Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, *Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών φαινομένων*, Περιλήψεις Ομιλιών, Βόλος, 2000.

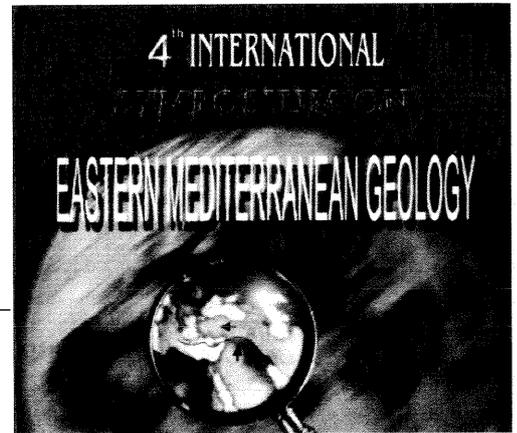
[2] Leonardo Sectoral Network on GIS, *Προοπτικές της εκπαίδευσης στα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών στην Ελλάδα*, Πρακτικά Ημερίδας 12/2/99, ΑΝΔΗΠ, Πειραιάς.

Η ΓΕΩΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

(4th International Symposium
on Eastern Mediterranean Geology

ΙΣΠΑΡΤΑ, ΤΟΥΡΚΙΑ, 21-25 ΜΑΪΟΥ 2001)

Σπύρος Παυλίδης*

Η πρόμη ανάπτυξη κοινωνιών και μεγάλων πολιτισμών στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου (από το Αιγαίο και τη Μικρά Ασία μέχρι τη Μεσοποταμία και την Αίγυπτο) συνδέθηκε με τη γη της (αγροτική παραγωγή, πρώτες ύλες) και τη θάλασσά της. Σήμερα, μετά τη ραγδαία ανάπτυξη των γεωεπιστημών των τελευταίων ετών, επανεξετάζονται συνολικά πλέον και όχι αποσπασματικά η γεωλογική δομή της (γεωδυναμική, ενεργά ρήγματα, σεισμοί, γεωθερμία), η παλαιογεωγραφική της εξέλιξη (κυρίως η *αλπιδική* και *μεταλπιδική*), το ραγδαία μεταβαλλόμενο περιβάλλον με την έντονη ανθρωπογενή επέμβαση (γεωμορφολογία, τεχνική γεωλογία, υδρογεωλογία) και τέλος οι «πρώτες ύλες» οικονομικής σημασίας (κοιτασματολογία). Στο πλαίσιο αυτής της συνολικής πολύπλευρης εξέτασης της γεωλογίας της Ανατολικής Μεσογείου έγινε μια πρόδρομη πρωτοβουλία από ομάδα Βρετανών κυρί-

ως επιστημόνων και μια πρώτη συνάντηση στο Εδιμβούργο το 1979 με ιδιαίτερη επιτυχία και έκδοση ενός επιστημονικού τόμου με τίτλο: *The Geological Evolution of the Eastern Mediterranean*, Special Publication of the Geological Society, London, vol. 17. Στη συνέχεια, με πρωτοβουλία πάλι μεμονωμένων επιστημόνων, κυρίως Βρετανών, Γάλλων, Τούρκων και Ισραηλινών, που εργάζονται για χρόνια στην περιοχή, διοργανώθηκαν τέσσερα (4) συμπόσια: στα Άδανα (1992), την Ιερουσαλήμ (1995), στη Λευκωσία (1998) και την Ισπάρτα (2001), οπότε και καθιερώθηκαν τα συνέδρια αυτά ως θεσμός. Στο 4ο Συνέδριο (Μάιος 2001) συμμετείχαν περίπου 150 γεωεπιστήμονες από την Τουρκία, το Ισραήλ, τη Γαλλία, την Ιταλία, τη Βρετανία, το Ιράν, τη Ρωσία, τη Γεωργία, το Αζερμπαϊτζάν, το Βέλγιο, την Αλβανία, τη Ρουμανία, την Ιορδανία, την Ελλάδα, την Αυστραλία, τις ΗΠΑ. Οι θεματικές ενότητες του συνεδρίου ήταν: «Γεωλογική και τεκτονική ανάπτυξη της Δυτικής Ανατολίας», «Γεωλογία της περιοχής Αττάλειας-

Ισπάρτα», «Γεωδυναμική της Ανατολικής Μεσογείου», «Οφιόλιθοι. Κοιτάσματα και σύγχρονες έρευνες για τις αποθέσεις μεταλλευμάτων σε θαλάσσιο περιβάλλον», «Μαγματισμός και γεωθερμική ενέργεια», «Υδρογεωλογία και τεχνική γεωλογία». Γεωγραφικού ενδιαφέροντος θέματα αναπτύχθηκαν μέσα στο πλαίσιο των παραπάνω ενότητων, όπως «Περιβάλλον και μεγάλα τεχνικά έργα», «Αστική ανάπτυξη και ανθρωπογενείς επεμβάσεις», «Το πρόβλημα των υδατικών πόρων», «Τηλεπισκόπηση και τεχνικές χαρτογράφησης» κ.ά.

Πέρα από τα καθιερωμένα ερευνητικά ενδιαφέροντα, τοπικής γεωλογίας, στο 4ο Συνέδριο (Μάιος 2001) τέθηκε μια πάρα πολύ σημαντική παράμετρος προβληματισμού και μελλοντικής κατεύθυνσης της βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας που συνδέει πάλι τη θάλασσα και την παραδοσιακή γεωλογία (Marine Mineral Studies). Πριν από τη διατύπωση της θεωρίας των λιθοσφαιρικών πλακών οι ωκεανοί θεωρούνταν παθητικοί δέκτες υλικών διάβρωσης της ξηράς και θέσεις ση-

* Καθηγητής, Τμήμα Γεωλογίας, ΑΠΘ, e-mail: ppauides@geo.auth.gr.

μαντικής ιζηματογένεσης. Σήμερα η υδροθερμική απόθεση ορυκτών (κυρίως σουλφιδίων) στις μεσοωκεάνιες ράχεις (θερμοκρασίας 200° C-400° C) ή στις θαλάσσιες τάφρους (πέραν των 1000 μ. βάθους: χαλκός, σίδηρος, ψευδάργυρος, χρυσός κ.ά.) σε συνδυασμό με την άγνωστή μας δυναμική του ωκεανού και των βιογεωλογικών διεργασιών (βακτηρία), δείχνουν μια μελλοντική κατεύθυνση της έρευνας (γεωεπιστήμες, θαλάσσια βιολογία, υψηλή τεχνολογία) και της εξόρυξης πρώτων υλών. Επίσης παράλληλα δημιουργούν σημαντικά οικονομικά και πολιτικά προβλήματα. Για τα ερευνητικά, τεχνολογικά και πολιτικά προβλήματα της μελλοντικής εκμετάλλευσης της θάλασσας είναι προετοιμασμένες μόνο τεχνολογικά αναπτυγμένες χώρες, όπως οι ΗΠΑ. Πρόγευση αυτών των μελλοντικών προβλημάτων της εκμετάλλευσης της θάλασσας ζούμε τα τελευταία χρόνια στο Αιγαίο (υφαλοκρηπίδα, διαμάχη Ελλάδας-Τουρκίας και όχι μόνο, των τελευταίων 25 ετών).

Αντίστοιχες δομές και αποθέσεις κοιτασμάτων (χρωμίτες) βρίσκονται κάτω από εντατική έρευνα στα οφιολιθικά πεδία (βασικά και υπερβασικά πετρώματα παλαιού θαλάσσιου ωκεάνιου πυθμένα που αποτελούν τμήματα των ορογενών σήμερα). Έτσι στο 4ο Συνέδριο για τη Γεωλογία της Ανατολικής Μεσογείου δόθηκε πάλι ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη των οφιολίθων και των συνοδών αποθέσεων οικονομικής σημασίας, ιδιαίτερα της Μικράς Ασίας και του Ιράν, με πρότυπο πάλι τα φημισμένα οφιολιθικά πετρώματα (και κοιτάσματα χαλκού) της Κύπρου (Τρόδος). Άλλωστε οι οφιολιθοί της Κύπρου ήταν ένα από τα κεντρικά θέματα του 3ου Συνεδρίου (Λευκωσία, Σεπτέμβριος 1998). Ο τρόπος δημιουργίας κοιτασμάτων

στους οφιολίθους και η τεχνογνωσία που αποκτάται από τη μελέτη τους βοηθά σημαντικά στην κατανόηση της δημιουργίας των σύγχρονων υδροθερμικών κοιτασμάτων στους θαλάσσιους πυθμένες.

Δεύτερο μεγάλο πρόβλημα που απασχολεί την κοινότητα των γεωεπιστημόνων είναι οι μεγάλες τεκτονικές δομές, τόσο του γεωλογικού παρελθόντος (αλπιδιές), όσο κυρίως οι ενεργές, όπως τα ρήγματα της Ανατολικής και Βόρειας Ανατολίας, τα όρια των λιθοσφαιρικών πλακών ελληνικού τόξου-Κύπρου, το μεγάλο ρήγμα οριζόντιας μετατόπισης Ιορδάνη-Λιβάνου-Συρίας, η ιδιόμορφη δομή του Καυκάσου, που συνδέονται με μεγάλους και καταστροφικούς σεισμούς. Η φύση, ο τρόπος εμφάνισης του επιφανειακού ίχνους του ρήγματος του πρόσφατου σεισμού της Τουρκίας (Ιζμίτ 1999) τέθηκε ακόμη μια φορά στο τραπέζι των συζητήσεων και αυτού του συνεδρίου, όπως θα τίθεται για πολλά χρόνια και σε πολλές παρόμοιες ακόμη συναντήσεις. Κεντρικό θέμα αυτού του συνεδρίου ήταν η γεωλογική δομή της περιοχής Αττάλειας-Ισπάρτα-Μπουντούρ και η σημασία της στη σύνδεση ελληνικού και κυπριακού τόξου.

Η ευαίσθητη σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος, ιδιαίτερα του γεωπεριβάλλοντος, επανέρχεται σχεδόν σε κάθε συνάντηση γεωλογικού συνεδρίου, από την τεχνική της πλευρά μόνο. Τα μεγάλα γεωλογικά προβλήματα των τεχνικών έργων που εκτελούνται στις χώρες της Α. Μεσογείου, και κυρίως του νερού, αποτελούν κεντρικό θέμα παρουσιάσεων και συζητήσεων. Η αντίληψη που διαμορφώθηκε στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα, δηλαδή από την τεχνική της εκμετάλλευσης της φύσης στην ανάπτυξη

ξη τεχνικών προστασίας της φύσης, είναι γεγονός. Το περιβάλλον αποτελεί πλέον κεντρικό θέμα στα γεωλογικά fora και η επιμονή μιας μερίδας συνέδρων να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό μεγάλων τεχνικών έργων ιδιαίτερη φροντίδα του περιβάλλοντος (προστασία καλλιεργήσιμων εδαφών, υδροφόροι ορίζοντες, σεισμικά επικίνδυνες περιοχές) ήταν εντυπωσιακή και ελπιδοφόρα. Παράλληλα, καλλιεργείται πρόσφατα η ιδέα των γεωτόπων, η διατήρηση δηλαδή και προστασία περιοχών που παρουσιάζουν ιδιαίτερο γεωλογικό ενδιαφέρον, σε όλες τις χώρες της Μεσογείου.

Δομή, σύσταση και δυναμική της λιθόσφαιρας της Μεσογείου, και ιδιαίτερα της ΝΑ Μικράς Ασίας (ένα από τα κύρια θέματα σε αυτό το συνέδριο), σεισμικά ρήγματα, κατολισθήσεις και τεχνικά έργα, ηφαιστειότητα και ανθρωπογενείς επεμβάσεις στο γεωπεριβάλλον με παραδείγματα από Τουρκία, Ισραήλ, Ιράν, Καύκασο, Αζερμπαϊτζάν, Ιορδανία κ.ά., τέθηκαν στο 4ο Συνέδριο για τη Γεωλογία της Ανατολικής Μεσογείου.

Η οργάνωση του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου για τη Γεωλογία της Ανατολικής Μεσογείου ανατέθηκε στην ελληνική πλευρά (Τμήμα Γεωλογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) προς την κατεύθυνση της ανανέωσής του, με έμφαση στα άλυτα προβλήματα γεωδυναμικής και σεισμικών καταστροφών της περιοχής, στη γεωαρχειολογία, στο πρόβλημα του νερού που γιγαντώνεται ραγδαία, το γεωπεριβάλλον και τις νέες κατευθύνσεις εκμετάλλευσης πρώτων υλών, και σε μία προσπάθεια ανάδειξης του γεωενδιαφέροντος της Βαλκανικής και των αναπτυσσόμενων χωρών της Μεσογείου.